

ÉPÍTETT KÖRNYEZETÜNK ONLINE BEMUTATÁSA

Győr építésze
a koramoderntől a nyolcvanas évekig

Hartmann Gergely

Tudományos Diákköri Dolgozat

BME, Építészettörténeti Tanszék, 2011

Konzulens: Dr. Kerékgyártó Béla

(BME, Filozófia- és Tudománytörténeti Tanszék)

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	3
AZ ÉPÍTETT KÖRNYEZET BEMUTATÁSÁRÓL.....	3
AZ ÉPÍTÉSZET ÉS A TÁRSADALOM KOMMUNIKÁCIÓJA	3
AZ ÉPÍTÉSZETI KOMMUNIKÁCIÓ ÚJ TERE: AZ INTERNET	5
A BEMUTÁS ELŐZMÉNYEI	9
A MODERN KORSZAK MEGHATÁROZÁSA ÉS BEMUTATÁSÁNAK JELENTŐSSÉGE	9
HAZAI PÉLDÁK A MODERN ÉPÍTÉSZET BEMUTATÁSÁRA	10
FORRÁSOK.....	12
A KÍSÉRLETI HONLAP: HTTP://MODERNGYOR.HU	14
GYŐR MODERN ÉPÍTÉSZETE 1930-1985	17
BEVEZETÉS GYŐR MODERN ÉPÍTÉSTÖRTÉNETÉHEZ.....	17
GYORS VÁLTÁS A MODERNBE: A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	19
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁNTÓL 1956-IG.....	23
A BELVÁROS A HATVANAS ÉS HETVENES ÉVEKBEN.	26
LAKÓTELEPÉPÍTÉSEK.....	28
EGYÉB BEMUTATANDÓ ÉPÍTMÉNYEK, EREDMÉNYEK	29
GYŐR-SOPRON MEGYEI TANÁCSI TERVEZŐ VÁLLALAT ÉRZÉKENY MODERNJE.....	31
A MODERN UTÁN – JURCSIK KÁROLY GYŐRBEN.....	32
LEZÁRÁS.....	33
FORRÁSOK.....	34
KÉPJEGYZÉK	35
FÜGGELÉK	36
A FELDOLGOZANDÓ ÉPÜLETEK LISTÁJA:.....	36

Bevezetés

Dolgozatom egy magyar vidéki város modern építészetének online megjelenítési lehetőségeit mutatja be, melyhez egy konkrét példát, Győrt választottam.

Az első részben általánosságban az építészet és a nyilvánosság kommunikációjáról írok, megpróbálom elemezni a modern és a kortárs építészet befogadásának ma tapasztalható nehézségét. Ehhez kapcsolódóan kitérek modern építészetünk hazai feldolgozásának fájó hiányára is és ennek következményeire is. A manapság már sokak által könnyen elérhető internet olyan új, rugalmas virtuális terét nyújthatja a bemutatásnak, mely mind a laikusok, mind a szakma számára segíthet közelmúltunk, immár lezárt korszaknak tekinthető modernjének mélyebb megismerésében. Megpróbálok az építészeti bemutatás hagyományos lehetőségei közül néhányat sorra venni, és ezekhez képest bemutatom a digitális feldolgozás lehetséges komplexitásának előnyeit, elsősorban egy magyar vidéki város modern építészeti bemutatásának léptékét szem előtt tartva.

Ezt követően a konkrét példa, Győr modern kori építészetének főbb történéseit veszem sorra, elsősorban az 1930 és 1980-as évek közti időszakra, azon belül is a belvárosra koncentrálni. Keretet adva a bemutatásnak megkísérlem mind az előzményeket, mind pedig a mába vezető folyamatokat is röviden bemutatni. A leírást úgy építettem fel, és elsősorban azokat a folyamatokat, terveket, épületeket és személyeket emeltem ki, melyek az internetes bemutatás alapját is képezhetik. Ezen belül talán egy önálló tanulmányként is értékelhető. Több esetben is jelzem a kutatás további lehetséges irányait.

Ezt megelőzően ismertetem azokat a forrásokat, melyek a bemutatás alapanyagát jelentették, és kitérek a még feldolgozandó forrásokra is.

A történeti fejezet után röviden sorra veszem egy, már működő kísérleti honlap a *moderngyor.hu* pár hónapos tapasztalatát, bemutatom eddig elérhető tartalmát és annak megjelenítési módjait. Végül vázolom egy, a téma megjelenítésének megfelelő keretet adó, leendő honlap struktúráját.

Függelékben található egy lista azokról az épületekről, melyek Győr esetében jelen tudásom alapján feldolgozhatóak a fent vázolt módon.

Az épített környezet bemutatásáról

Az építészet és a társadalom kommunikációja

Az építészek és a befogadó távolsága

Korunkban, amikor a közelmúlt és jelen építészetének megítéléséről van szó a szakma és a nyilvánosság között nagy távolság tapasztalható.

A szakítás talán elsősorban az építészet „forradalmához”, a modern formálás tömeges elterjedéséhez köthető. A két világháború között vált a drasztikus változás nagyobb léptékben, a nagyközönség számára is érzékelhetővé. Az újonnan épült házak, és később a lakótelepek homlokzatokról eltűntek a díszek, a hagyományos formálás helyett a laikusok számára „rejtett” értékek és szempontok kezdtek el dominálni, mint pl. gazdaságosság szükségességéből fakadó előregyárthatóság elve, a higiéniai szempontok, vagy a fény és a tisztaság. Az építészeti formálás eszközei is átalakultak, a díszletszerű, de mégis könnyen befogadható történeti díszítések helyett olyan elvont fogalmak lettek a formálás primer fogalmai, mint például az arány, a raszter, a fény-árnyék együttese, az anyagok nyers megjelentetése. Ezek befogadása a társadalom részéről akadályba ütközött, így egyre nagyobb lett a távolság a szakmabeliek és nem-szakmabeliek építészeti értékrendje között.

A párbeszéd azonban nem csak a befogadók részéről ütközött akadályba, hanem az építészek sem tartották a társadalmi kommunikációt fontosnak. A modern hőskorában, de az azt megelőző, 19. és 20. század fordulója körüli irányzatok is nagyon erős elméleti megalapozottsággal alakították ki nézeteiket,

melyeket ugyan közzétettek saját folyóirataikban, de ez egy szűk szakmai rétegnek, nem a nagyközönségnek szólt. Az építészetet forradalmasító csoportok és személyek közlésmódjára jellemző a „manifesztum”- jelleg, ami önmagában egy egyirányú kommunikáció, nehézzé teszi a párbeszédet.

A hatvanas évekre nálunk is előállt az a helyzet, hogy emberek tömegei laktak (akkor még emberléptékű, majd később egyre idegenebb) házakban, melyek ugyan valóban megadták nekik a lakhatás 20. századi komfortját, de ezt csak erős korlátok között tudták elérni.

A kelet-európai országokban az ideológia is rányomta a bélyegét az épületekre, sokak a „kockaházakról” a szocialista diktatúra építészetére asszociálnak. A kötöttség azonban (az amúgy jobban befogadható szocreált kivéve) elsősorban inkább a feladatok központból való leosztásán, és a gazdaság kereteinek egyre szűkebbé válása miatti kompromisszumokban mutatkozott meg, és tért el a nyugati folyamatoktól. A magyar építészek kezét a hatvanas évektől kezdve alapvetően ideológiai szempontból nem kötötték meg, mégha nehézkes is volt lépést tartani a nemzetközi folyamatokkal. Az azonban, hogy a modern építészetet sokszor a szocializmus építészetével azonosítják, ezekben az országokban bénítóan hatott a befogadásra, még jobban elidegenítette a lakókat épített környezetüktől.

A kommunikáció új igénye

Az utóbbi évtizedekben azonban új területei nyíltak meg a kommunikációnak és ezzel párhuzamosan megjelent az a törekvés a szakma részéről, hogy az építészetről nyilvánosan is kell beszélni és a befogadás igénye és aktivitása is egyre nagyobb. Ennek egyik gyakorlati példája, hogy egyre többször egy új köztér tervezésének folyamatában immár az azt használó közösség is részt vesz. A tervezés szempontjait a valós igények felmérése alapján igyekeznek meghatározni.

Ezzel párhuzamosan a turizmusban is egyre nagyobb szerepet játszanak az építészeti vonatkozású kiadványok. Tőlünk nyugatra a nagyobb városok és régiók különböző korszakbeli építészetükről, így a modern és a kortárs folyamatokról is készítenek kiadványokat, építészeti kalauzokat, melyek nem csak a szakma, hanem egy szélesebb, érdeklődő közönség igényeit veszik alapul.

Fontos színhelyeivé váltak a kommunikációnak az ún. építészeti központok. Ilyen pl. Bécsben az AZW (Architekturzentrum Wien), Berlinben a DAZ (Deutsche Architektur Zentrum), vagy a már pár éve nálunk is jelenlévő FUGA, vagy a KÉK. Ezek tematikus kiállítások, előadások, konferenciák színterei lehetnek, melyek többféle módon igyekeznek a távolságot az alkotó és a befogadó között csökkenteni.

A két ilyen jellegű budapesti, viszonylag friss intézmény alapvetően két eltérő módon igyekszik megszólítani a tágabb közönséget. A FUGA honlapján ez a mottó olvasható: *„A FUGA elsőrendű üzenete: az építészet a kultúra elválaszthatatlan része. A különböző művészeti ágakból érkező kortárs alkotók bemutatásával az építészet és a társművészetek kapcsolatát kívánjuk erősíteni.”*¹ Tehát a különböző művészeti ágak közé (vagy fölé) igyekszik az építészetet besorolni. Olyan események színtere, mely megpróbálja a képzőművészet eszközeivel, az erre fogékony közönségnek kommunikálni az építészetet. Itt ugyan elméleti síkon megvalósul egyfajta a közelítés, de nem lép ki egy viszonylag szűk érdeklődő közönség keretein kívülre, hiszen a társadalom nagy része nem csak a modern és kortárs építészet előtt, hanem közelmúltunk és jelenünk többi képzőművészeti területén is sokszor értetlenül áll, tehát a FUGA a kommunikáció tereit kitágítja, de a fontos közelítő lépést nem érzi feladatának.

Talán ezért sem tud a hely olyan nagyszámú és heterogén közönséget mozgatni, mint a másik budapesti fóruma az építészetnek, a Kortárs Építészeti Központ (KÉK), amely ilyen szempontból nyitottabb, és terepének sem egy fix helyszínt, hanem inkább magát „a várost” választotta. Programjai nagyon változatos helyszíneken közvetlen tapasztalatot is adnak az épített környezet és a társadalom viszonyáról (pl. Városi séták).

¹ <http://fuga.org.hu>

Magyar sajátosságnak is mondható, hogy az építészet és a nyilvánosság ilyen formájú kommunikációi elsősorban a fővárosba koncentrálódnak. Vidéki városaink közelmúltbéli és kortárs építészetének feldolgozottsága és nyilvánossága erősen elmarad még Budapestétől is.

A szakma és a képzés nyilvánvaló koncentrálódása talán egyre inkább kezd feloldódni, és ezzel együtt növekszik az igény a vidéki városokban lezajlott folyamatok megismerésére is. Ez jól megmutatkozik a vidéki építészképzés egyre magasabb színvonalában. A győri régió sajátossága, hogy két helyen, Győrben és Sopronban is folyik építészképzés. A Széchenyi István Egyetem új műteremháza révén is kiemelhető.

A vidéki modern építészet feldolgozása során sok olyan alkotó és alkotás vár még felfedezésre, mélyebb megismerésre és publikálásra, mely elsősorban egy-egy régió saját értékeinek tudatosítása miatt fontos, másodsorban ezen munkák széleskörű bemutatására is lehetőséget ad. Szerencsére az elmúlt években nálunk is születtek ilyen munkák, ezek közül néhányat a következő fejezetben röviden sorra veszek.

Az építészeti kommunikáció hagyományos csatornái

A 19. század során kialakulnak azok a társadalmi és intézmények és csatornák, melyek máig meghatározzák a művészet, történelem és az építészet hagyományos kommunikációs formáit. Ezek alatt elsősorban a könyveket, a folyóiratokat és a kiállításokat értem. Ezzel párhuzamosan az építészetelmélet is egyre jelentősebbé válik. Végül a modernnel és az azt közvetlenül megelőző irányzatokkal egyre több tematikus építészeti kiállítás és még több folyóirat jelenik meg.

Ezekről azonban általánosságban elmondhatjuk, hogy alapvetően a szakmán belüli kommunikációt szolgálták. Azonban a turizmus egyre nagyobb térhódításának is köszönhetően, a modern dogmák feloldódásával párhuzamosan megjelent az igény a szélesebb körben is használható építészeti bemutatások, kiadványok, kalauzok és kiállítások iránt. Ezzel megnőtt a kommunikáció változatossága, heterogenitása is, hiszen az építészek, a helyi lakosok és a turisták más és más mélységben, más és más szempontok kiemelését kívánják.

A hagyományos bemutatások mellett manapság a digitális világ egyre nagyobb térhódítása új igényeket és lehetőségeket támaszt. A hagyományos kiadványok is egyre gyakrabban kiegészülnek elektronikus melléklettel, illetve a kiállításokon is egyre nagyobb szerepet kapnak a média új csatornái és a számítógép.

Az építészeti kommunikáció új tere: az internet

A társadalmi kommunikáció legújabb, virtuális tere, az internet megadhatja azokat a kereteket, melyek a bemutatás új szempontjai kívánnak. Rugalmassága, és általános elérhetősége miatt egyre nagyobb szerepet kap az építészeti kommunikációban. A következőkben megpróbálom kiemelni azokat az elméleti és technikai szempontokat, melyek a hagyományos bemutatásokhoz képest új dimenziókat nyitnak a bemutatásban.

A szerző és befogadó szerephatárainak elmosódása

Elsőként egy nem csak az online bemutatással kapcsolatban, hanem általánosan tapasztalható jelenséget emelnék ki, a felhasználó és a szerző új viszonyát, sok esetben szerepeinek összemosódását.

A kiállítások esetében láthatjuk például, hogy egyre nagyobb teret nyer az „installáció” fogalma, mely komplexitásával sok esetben a befogadó és a befogadás tárgya közti szigorú „ne nyúlj hozzá” határt feloldja, és éppen azt feltételezi, hogy aktív közreműködőkké váljunk. Gondolhatunk az egyre gyakoribb szabadtéri, városi performanszokra, közösségi akciókra is.

A közönség, illetve a közösség aktív részvétele a világháló fokozottan is érvényesül. A weben kiépült szolgáltatások használatával nem csak a kommunikációnak, hanem az egyéni önkifejezésnek sokfajta új, könnyen elérhető módja nyílt. Kutatási eredmények tudományos igényű közzétételétől kezdve a teljesen szubjektív tartalmak kifejezésének teret adó blogokig megtalálhatja az önjelölt szerző azt a virtuális struktúrát, ami céljainak megfelel – felkészültségétől függően igen sokrétű technikai lehetőségek áll rendelkezésére a közléshez.

Egyre népszerűbbek azok a virtuális platformok, amelyek erre specializált tereket nyújtanak egy közösségen belüli önkifejezésre és szubjektív tartalmak megosztására (közösségi oldalak, pl. Facebook, vagy videómegosztók, pl. Youtube). Más szolgáltatások, szinte felfoghatatlan nagyságú, de mégis könnyen kezelhető rendszerekkel segítik a felhasználót (pl. Google: e-mail, térkép stb.). Más esetben keretet az egyedi szerzők együttműködéséhez (közösségi szerkesztésű adattárak, pl. Wikipédia).

Az ilyen gigarendszerekkel kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy az egyéni önkifejezés és közösségépítés szabadsága valójában mekkora szabadság, ha egy olyan rendszert használunk, mely egy, a feladatra nagyon jól optimalizált, de keretekkel igencsak behatárolt mozgásteret ad nekünk. Ezzel együtt, valódi személyiségünk is a háttérben maradhat, a kényelmes és biztonságos névtelenségbe burkolózva akár új, a valóságtól eltérő egót is kialakíthatunk magunknak a kibertérben.

Ha nem is megyünk ilyen messze, de így, hogy az egyéni felelősségvállalás megkerülése nem nehéz feladat, megkérdőjelezhető a szerzők hitelessége, megbízhatósága is, mely így nem egy, általában társadalom által megbízhatónak ítélt, vagy megbízott szűrőn (pl. egy elismert könyvkiadó) jut el a felhasználóhoz, hanem a későbbiek folyamán a nyilvánosság dönti el a hitelesség elfogadása, vagy megkérdőjelezése. Erre a legjobb példa a Wikipédia.

Minden kérdéssel együtt ezen rendszerekből mégis olyan összessége jött már mára is létre az online adattárolásnak és a kommunikációnak, mely egyfajta „globális tudás” központosított felhalmozásának utópiáját vetítheti elő – amiből viszont azon társadalmak vagy társadalmi rétegek nem részesülnek, ill. nem is vannak aktívan jelen, akik nem alkalmazzák ezeket a technikákat. Végül – szintén utópiaként – felvethető ezen központosított tartalmak könnyű cenzúrázhatóságának a lehetősége, vagy egyes felhasználók elérési jogának önkényes felülbírlata is.

A felhasználó tehát az interneten semmiképpen sem passzív, hanem inkább aktív szereplő. A szerző és befogadó szerepe persze nem mindig mosódik teljesen egybe, de a manapság általánosnak mondható hozzászólások a legtöbb helyen lehetőséget adnak a befogadó véleményének nyilvánítására, vagy akár kiegészítések közlésére. Egy adott publikációra, képre, videóra stb. való reakciók sorozata vált lehetővé, megengedve azt is, hogy a szerző maga is bekapcsolódhat a párbeszédbe, adott esetben az általa készített tartalmat utólag módosíthatja, vagy kiegészítheti a kommentezőtől kapott új szempontok, vagy adatok szerint.

Kontextusok és összefüggések a világhálón

Az digitális média további új lehetősége a kontextusok összetettebb megjelenítése. A rétegzettség és a szűrhetőség az internet „háló” jellegének egy-egy, az építészeti bemutatás során jól alkalmazható adottsága.

Az interneten elméleti kapcsolatok helyett gyakorlati hivatkozások is megjelennek közlekedési módokként, elágazásokként, sőt ez az internet használatának alapvető módja.

Épített környezetünk maga is csak kontextusok sűrű hálójaként értelmezhető, így a bemutatás során ezt kézenfekvő használni. A modernben ez különösen is fontos, hiszen újonnan épült (bel)városaink, vagy lakótelepeink bemutatása így lehet csak teljes, valamint a típustervvel épült házak egységes, de mégis egyedi kezelése is lehetővé válik például.

A fenti tartalmak könnyebb megjelenítését segíti, hogy az egyes tartalmak dinamikusan egymás fölé-alá és mellérendelhetők. Erre pl. egy papíralapú kalauznál nincsen lehetőségünk, és ez az alapja az online építészeti kalauzok egyik legjellemzőbb funkciójának, hogy saját válogatásunk alapján állítsunk össze túrákat, és ez teszi lehetővé azt is, hogy egy-egy épületet különböző idő- és térbeli kontextusaiban tudjunk vizsgálni, egybevetni más házakkal, együttesekkel.

A felhasználó maga tudja meghatározni, hogy milyen feltételek alapján szeretne tartalmat találni és azt milyen módon kívánja megjeleníteni, használni. A szűrhetőség fontos felhasználási módja lehet az is, hogy egy adott témáról, jelen esetben épületről, a felkínált információkra milyen mélységben, mennyiségben és módon vagyunk kíváncsiak, hiszen egy turistát nem feltétlenül érdekel pl. egy mélyebb tanulmány egy épületről, míg egy szakembernek fontos lehet.

Határtalanság

Az online adattárnak meg van az az előnye, hogy nem csak teljes elkészültekor, hanem már a munka előrehaladtánál egy bizonyos fokán is publikálhatjuk, ha a keretrendszer működik. Ezen túl, mivel kereteit nem köti területi határ, a folyamat során egy nagyon összetett rendszer is kiépíthető. Ugyanakkor felmerül a „parttalanság” veszélye is, fontos előre látni, hogy milyen mélységig és terjedelemtől szeretnénk eljutni, és már az elején meg kell határozni a lehetséges fejlesztési irányokat is, hogy az elméleti tartalom és a technikai háttér is ez alapján tudjon felépülni.

Szükséges egy többszintű bemutatásnál annak a meghatározása is, hogy a felhasználók érdeklődési köreit hogyan határozzuk meg, illetve ezekhez hogyan és mennyi tartalmat rendelünk. A tudományos és a könnyebben „fogyasztható” adatok aránya, a közzétett bemutatás felhasználási területeinek meghatározása (turisztika, helytörténet, egyetem stb.) is feladat.

Új médiumok megjelenése

A média ma alkalmazható széles spektruma egyre tágabb teret hódít az interneten is. A kép-, hang-, és videómegosztás általánosan elterjedté vált az utóbbi években. Ezeknek a bemutatás során fontos szerepe jut egyrészt az archív anyagok feldolgozásának, másrészt új felvételek készítésben.

A digitális technika lehetővé teszi a közlési formák átjárhatóságát, komplexebb használatát is. Elsőként a digitalizált térképek, helyszínrajzok, városrendezési tervek komplex és dinamikus kezelését, egymásra-rétegezhetőségének lehetőségét emelem ki. A várostest megvalósult, vagy tervezett fejlődésének nyomkövetése mellett az épített és társadalmi kontextus megragadásának is fontos és szemléletes eszköze.

A térkép akár közvetlen módon, valós időben is vezethet minket, ha van erre alkalmas ún. okostelefonunk, mely képes a GPS-adatok fogadására. Az online építészeti kalauzok napjainkban kialakuló újítása, hogy a kiválasztott épületeket, túsíkat nem is kell kinyomtatni, hanem letölthetjük telefonunkra. Egy épülethez érkezve a mobil észleli, hol vagyunk, sőt, melyik épületre irányítjuk kameráját, és ennek alapján lát el minket információkkal.

Szintén az utóbbi évtizedben ment át a háromdimenziós modellezés is óriási fejlődésen. Manapság nem okoz túl nagy gondot megfelelő rajzok alapján egy épület, vagy akár városrész térbeli ábrázolása. A cél lehet egy elpusztult ház rekonstrukciója, egy projekt látványos szemléltetése, vagy egyszerűen csak tájékozódást segítése.

A digitalizálás

Az új médiumok lehetőségeinek használatára persze csak akkor van lehetőség, ha az alapvetően papír alapú forrásokat digitalizáljuk. Az anyagok kutatásán túl lehetőség nyílik ezek digitalizálásra és így publikálásukra. Többek között egy épület bemutatásának kiegészítéseként nagyon érdekes lehet a korabeli publikációk digitalizált változatát is közölni.

A győri kutatásánál felhasznált forrásokról még lesz szó, de előjáróban elmondható, hogy ebben az esetben nagy mennyiségű terv-, és képanyag áll rendelkezésre, a korabeli témába vágó könyvek és főleg folyóiratokról nem is beszélve, melyek egyszerű digitalizálása ma még a magyar intézményi háttér infrastrukturális hiányosságaiba ütközik².

A digitalizálás előnyei mellett van egy jelentős, és eddig megnyugtatóan nem kezelhető veszélye: az elavulás, vagyis a folyamatos digitális karbantartás és frissítés igénye. A fájlformátumok és az őket olvasni tudó programok nagyon gyakran változnak, sok esetben öt-tíz év múltán saját ősük fájlformátumát nem, vagy

² Sajnos a magyar könyv- és levéltárak erősen el vannak maradva nyomtatott archívumuk digitalizálásával, ami pedig nagyon megkönnyíteni mind a kutatást, mind a publikálást. A legtöbb helyen (pl. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban semmiféle) lehetőség nincsen a (pénzért való) fénymásoláson kívül a helyben olvasható folyóiratok reprodukálására.

csak töredékesen képesek olvasni. A megoldást sokan a szabad forráskódú szoftverek és a nyílt, szélesebb körben olvasható fájlformátumok és adattárolók alkalmazásában látják, hogy ne egy adott programnak (pl. Microsoft Office), vagy technikának (pl. másolásvédtelt DVD) legyen az adat kiszolgáltatva.³

Néhány külföldi példa

A jelenleg interneten található építészeti kalauzok és adattárak alapvetően kétféle módot használnak, egy-egy épület, vagy projekt bemutatásához forrásul. Néhányuk teljesen saját adatbázisa van, melyek közösségileg nem szerkeszthetők. Ezek általában régióhoz, vagy témához köthető feldolgozások, a szerzőt és a felhasználót hagyományosabb, elválasztott viszonyban értelmezik, inkább az internet technikai lehetőségeit használják, mint a közösségi funkcióit. Ilyen pl. a berlini *restmodern.de*⁴ vagy nálunk az *artur.org.hu*⁵.

Az olyan átfogóbb oldalak, mint az európai MIMOA (<http://www.mimoa.eu>), vagy az amerikai archINFORM (<http://archinform.net>) egyfajta határok nélküli bemutatás célját szolgálják. Mint a Wikipédia, közösségi szerkesztésben készülnek akár több tízezer épület található rajtuk⁶. Ugyanakkor ezek feldolgozottsági szintje nagyon eltérő. Sok esetben találunk az épületről leírást, képeket, de más kevesebb helyen közöl alaprajzokat, sőt, néha a címszó mögött csak egy hivatkozás van. Technikai hátterük azonban nagyon kiértelt, többek között mind a nyomtatható, mind a telefonra letölthető egyéni készítésű kalauz készítését támogatják.

A Győről szóló honlap esetében a két típust vegyítése tűnik járható útnak. Egy magyar vidéki város esetében a feldolgozandó épületek számánál a százaz határ megállapítása tűnik célszerűnek. Ez olyan mennyiségű adat, mely még – megfelelő kutatás után – alaposan feldolgozható és kontextusaiban, egyénileg szűrhetően jelenhet meg a honlapon lehetővé téve a mélyebb tájékozódást és esetlegesen a kalauzba való gyűjtést is.

³ Digitális sötét középkor fenyegeti az adatokat | <http://sg.hu> | 2008

⁴ <http://restmoderne.de> „Berlin háború utáni építésze a mindennapokban – a honlap tipikus, de az eltűnés veszélyének kitétt épületeket és részleteket mutat be Berlin háború utáni modern építészetéből” (idézet a honlapról)

⁵ <http://artur.org.hu> „Kortárs építészeti tőrak Magyarországon. Az Artur a KÉK tőrakoldala, amely kezdeti fázisában hét építészeti sőrta- és kerékpáros útvonalat tartalmaz összesen 64, az elmúlt húsz évben emelt budapesti épülettől.” (idézet a honlapról)

⁶ Fontos és elgondolkodtató következtetéseket is levonhatunk így arról, hogy melyik régió feldolgozottsága milyen szinten jelenik meg. Pl. Budapestet egyelőre mintegy hatvan, elsősorban historizáló épület képviselteti. Ez a szám Bécs esetében 3726.

A bemutatás előzményei

A következőkben rátérek Győr modern építéstörténetének vázlatos bemutatására. A történeti bemutatást úgy végzem el, ahogyan az egy leendő bemutatóhonlap alapját képezheti. A jelenleg is működő, kísérleti *moderngyor.hu* weboldal eddigi tartalmával is illusztrálom ezt.

Előtte azonban kitérnék azokra a szempontokra, melyek a bemutatást alapvetően meghatározták. Elsőként az időszak és a hely kiválasztásának szempontjaira térek ki, majd sorra veszek néhány, ezekhez kapcsolható példát.

A modern korszak meghatározása és bemutatásának jelentősége

Időbeli meghatározás

Az építészeti bemutatás egy fontos szempontja, hogy a feldolgozandó témát, mint egy befejezett egészet, vagy mint zajló folyamatot tekintjük-e. Általában elmondhatjuk, hogy előbbinek témája egy már kellő időtávlatból szemlélhető korszak lehet, vagy, ha a hely szempontjából nézzük, pl. egy, akár több évtizedes városfejlesztés folyamat lezárásához kapcsolódó összefoglalás. Folyamatként pedig egy kor éppen aktuális, kortárs történései értelmezhetőek elsősorban. Győr modern építésze bemutatásának felső időhatárát itt húztam meg, azaz a kortárs folyamatokat és azok közvetlen előzményei már csak kitekintésként szerepelnek. Az építészeti értékváltás és a rendszerváltozás alapján is itt viszonylag éles határt húzhatunk. Azonban a modern időszak kezdetének meghatározása is fontos, így erre részletesebben kitérnék.

A modern egyik alapvető elvi önmeghatározásához tartozik a történeti építészettől és a hagyományos városszövettől való teljes elhatárolódás. Ez mind az épületek formálásában, mind telepítésükben megjelenik, ezáltal első megközelítésben a modern korszak lehatárolhatósága akár önmagából is adódhat.

A magyar viszonyok sajátossága és a példa konkrétsága azonban alaposabb körbejárást igényel.

Kenneth Frampton A modern építészet kritikai története című könyvét éppen azzal a kérdéssel kezdi, hogy honnan számíthatjuk a modern időszak kezdetét. Ő a 18. század közepére, az ipari forradalomhoz kapcsolja azt a törést, amikor az építészet új alapokra kellett, hogy helyeződjön. A modernség előtörténete a technikai újítások mentén bontakozott ki, mely végül elvezetett a modern építészet létrejöttéig.

Az itt is többféle értelmében használt „modern” fogalmát *Ferkai András* egy tanulmányában⁷ több származtatott szóval próbálja helyettesíteni. A *modernizáció* nála a Framptonnál is olvasható (alapvetően technikai) haladást jelenti, így ez a fogalom messze visszanyúlhat az időben, mégis az ipari forradalommal vált nagyon intenzívvé.

A technikai megújulás mellett a *modernitás* fogalma társadalmi-közösségi tapasztalat: a hagyományos értékrendek megváltozása, új közösségi prioritások megjelenése.

Végül a *modernizmus* az, ami „nem más, mint a modernitás esztétikai kifejeződése, az »új« tapasztalatának művészi ábrázolása”⁸. Utóbbit az építészet esetében talán nem túlzás kiterjeszteni nem csak az esztétikai vonatkozásra, hanem az új épületszerkezetek és anyagok használatára is, hiszen ezek – főleg korszakunkban – alapvetően befolyásolják az épületek esztétikáját, illetve az új szerkezetek tették egyáltalán lehetővé az új formavilág kialakítását.

Jelen bemutatásánál az utóbbi szempont alapján határoztam meg első sorban, azaz azok az épületek kerülnek bemutatásra, melyek a modernizmus esztétikai (és szerkezeti) jegyeit viselik magukon. Győr vonatkozásában ez azt jelenti, hogy bemutatás kezdete a két világháború között, a harmincas években van, lezárása pedig a nyolcvanas évek elejére tolódik ki.

⁷ Ferkai András: *Még-modern, újra-modern, más-modern?* in: *Úr vagy megélt tér – építészettörténeti írások* | Terc Kft. | Bp. 2003

⁸ *ugyanott*

A modern korszakról való gondolkodás sürgető aktualitása

A modern korszak megítélése az építészek körében is heterogén. Ennek legfőbb következménye, hogy párbeszéd és konszenzus híján esetlegessé válik az épületek sorsa, mely sok esetben napjainkban dől el. A párbeszéd felvételének aktualitása egyre sürgetőbbé válik, hiszen ezek az épületeink és épületegyütteseink most érték el azt a korhatárt, hogy erős átgondolásra és rekonstrukcióra szorulnak. Fontos tehát eldöntenünk, hogy mi az, amit közösen hozott alapos döntések után megtartandó értéknek nevezünk meg és mi az, ami erős átdolgozásra, esetleg szanálásra szorul. A történeti értékek mellett jelen gazdasági helyzet is indokolhatja, hogy a meglévő épületállomány helyes kezelése tűnik realisabb esélynek, mint újra a teljes elzárkózás. Ez persze nem történhet csak az építészek véleménye alapján, a lakók, a közösség bevonása a folyamatba elengedhetetlennek tűnik.

Az a minimum harminc év távolság, és az azóta lezajlott intenzív, a moderntől merően eltérő építészeti útkeresés lehetőséget ad arra, hogy kellő távolságból, egyre objektívabban kezeljük épített környezetünk ezen korszakból származó részét. Itt jegyzendő meg az a szerencsének mondható helyzet is, hogy napjainkban, újra a tisztább formálás kerül előtérbe. Sőt, talán már nálunk is újra divat is lett „modern” házban lakni, és talán ehhez kapcsolható a „retró” pár éve hódító trendje is. Ugyan a divat felszínessége még nem teremt biztos alapot, de esetünkben segíthet abban, hogy az emberek egyre nyitottabbá váljanak az elmúlt évszázad modernje iránt is.

Hazai példák a modern építészet bemutatására

Közelmúltunk és jelenünk építészetéről találhatunk egy-két kiemelkedő hazai bemutatást. A következőkben néhány, ezredforduló utáni példát veszek sorra, melyek vidéki (ezen belül is Győrhöz kapcsolható) modern és kortárs építészetünkkel foglalkoztak.⁹

Könyvek:

Elsőként a győri régióhoz is kapcsolódó, 2004-ben megjelent *Új építészet Burgenlandban és Nyugat-Magyarországon* című kiadványt. A kiadvány egy osztrák sorozat része, mely országhatárokon túlnyúlóan határozza meg épületek válogatásának régióját. Nyitottsága révén így kitágítja a régió fogalmát az építészeti bemutatásban is.

A másik megemlíthető munka a *Lőrincz Zsuzsa* szerkesztésében megjelent *XX. századi Vidéki Építészeti Kalauz*. A kiadvány vidéki építészetünk feldolgozásának hiánypótló, összefoglaló jellegű kísérlete. A tág és rugalmas időhatár lehetőséget ad arra, hogy modern épületek mellett azok előzményeit és a kortárs folyamatokat is közli. Közel háromszáz épületet dokumentáltak fotókkal, közlik rövid leírásukat, építészüket és építésük dátumát. Talán terjedelméhez képesti túlzott idő- és térbeli merítése a hátránya, a címében szereplő kalauzként kevésbé, mint adatbázisként használható. Ezen kívül problémásnak érzem a kortárs épületek, sőt építkezések bevonását a munkába, elmosódik a határ a lezártak tekinthető és a még zajló folyamatok közt.

A harmadik munka *A Dunaújvárosi építészeti kalauz 1950-1960* (szerk.: *Barka, Fehérvári, Prakfalvi*), mely korszak fontos forráskiadványa is.

Győr esetében *Dr. Winkler Gábor* munkájaként készült egy kétkötetes kiadvány. Egyik 1539 és 1939 között, másik 1939 és 1999 között mutatja be Győr történetét, elsősorban az építészetre koncentrálna nagyon gazdag képanyaggal. Az első kötet magas színvonala után a második, korszakunkkal foglalkozónál néhol érződik némi bizonytalanság főleg a képek és szöveg kapcsolatánál, ugyanakkor jelen munkám összeállítása során a legfontosabb kiindulási pont volt.

⁹ A Budapestről készült munkákat nem tárgyalok pedig fővárosunk esetében születettek könyvek az alapos feldolgozás igényével. A dolgozat azonban elsősorban a vidéki építészetre koncentrálok.

Kiállítások és katalógusaik

Fontos forrás volt még a *HAP Galéria* egy kiállítása, *Volt Győrben egy Tervezőiroda...* címmel. (A galéria vezetője, Winkler Barnabás segítségével sok hasznos anyaghoz is jutottam, melyek az online bemutatás részét is képezhetik). A feldolgozott korszak az állami tervezővállalat működését öleli föl, kb. 1948-tól a kilencvenes évek elejéig. Tehát időben szűkebb merítést vesz, mint jelen tanulmány, de helyileg elszakad Győrtől, hiszen a vállalat soproni, szombathelyi, budapesti stb. munkáit is közli.

A HAP Galéria kiállításaihoz minden esetben egy összefoglaló füzet is készült. Ezeket külön is kiemelném, melyek mára már sok-sok, a korszakot érintő témáról nyújtanak rövid, de lényegre törő összefoglaló forrást.

Érdekes felfedezés volt, hogy Miskolc 1945 és 1970 közötti építészetéről is volt egy kiállítás, sőt konferencia is kapcsolódott hozzá, mi több egy ezeket összefoglaló kiadvány is készült *Új város épül: Miskolc 1945-1970* címmel, mindez a Miskolc Galéria Városi Művészeti Múzeumban Hajdú Ildikó kurátorságával. Témája jelentőségéhez mérten kevés figyelem irányult rá és visszhangja sem lehetett túl nagy (vagy az én figyelmemet kerülte el), véletlenül akadtam rá az összefoglaló kiadványra a könyvtárban. Ennek tanúsága szerint a kiállítás elsősorban képeket használt fel, felvonultatva azonban rendezési terveket, korabeli írásos dokumentumokat, melyek gazdag gyűjteménye a katalógusban megtalálható. A kiállításához tartozó konferenciára neves városépítészeket is meghívtak (pl. Meggyesi Tamás), és – mi talán még fontosabb – a korszakban aktív, az Északtervnél dolgozó építészek is felszólaltak. Sajnos az összesen tizenöt szöveg színvonala nagyon vegyes, talán többet is ki lehetett volna hozni az alkalomból, ugyanakkor eddig mégis vidéken egyedülállónak mondható munkáról van szó. Idézetet következik Okrutay Mikós előadásából:

[...] „A közelmúlthoz való viszonyunk ugyanakkor ennél jóval kényesebb. Még élők a személyes kötődések, még érzelmek, egyéni történetek fűződnek hozzá, amelyektől nehéz egy kategorikus értékrendet függetleníteni. [...] Ha nem is mi, saját viszonyulásunk, de a szüleinkké, nagyszüleinkké mindenképp hat ránk, tehát személyes ügy, így a véleményalkotás tárgyilagossága sérül. Ezért azt gondolom, ha a szélesebb közvélemény találkozik azzal a helyzettel, hogy az egykori pártház, a mai múzeum épülete műemléki várományos, akkor nagyon sokan jó esetben csodálkozva, de adott esetben megbotránkozva tekintenek erre. [...] Aztán, ha onnan továbblépünk [a hatvanas évekre], [...] ott a szélesebb közvélemény talán még nagyobb értetlenséggel fogadja, hogy egy ebben az időszakban emelt épület miért is tekinthető műemléknek. [...] sokakban felmerülhet, hogy miért is rendeztek ebből [a korszakból] kiállítást. Pedig a személyes családi történeteken túl, attól picit elvonatkoztatva, objektívebben is rá lehet csodálkozni, hogy ezek értékes, sőt esetleg fontos dolgok.”¹⁰

A következő példa ugyan nem a modern, hanem a kortárs építészetet választja bemutatása tárgyául, de talán összetettsége és publicitása is nagyobb volt a Miskolci példánál. A Győr kortárs építészetét bemutató *Térjel* című kiállítás (*Térjel – Kortárs Győr-Moson-Sopron Megyei Építészet*). 2001 és 2008 között több helyen volt látható, országhatáron túl is (pl. Brassó). Kiemelendő, hogy a tárlathoz készül egy kiadvány és egy honlap is, melyek szintén a teljes anyagot tartalmazzák. A honlapon sajnos, hogy nem frissül, nem folytatja a megkezdett sort az azóta elkészült győri kortárs épületekkel. (Furcsa meglepetés a honlapon, hogy Ivánka András Klubépülete (1969) is szerepel a „kortárs” válogatásban. Talán ez is jelzi, hogy mennyire fontos lenne egy olyan portál, melyre nem ilyen kényszerűen, hanem „teljes joggal” kerül fel pl. ez az épület is)

Ez a felsorolás koránt sem teljes, de talán jó keresztmetszetét adja az utóbbi évek ez irányú törekvéseiről. A következő részben rátérek a konkrét, Győrrel kapcsolatos kutatásra és bemutatásra.

¹⁰ Okrutay Miklós: A műemlékvédelem táguló körei. in: *Új város épül – Miskolc 1945-1975.* | Miskolci Galéria Városi Művészeti Múzeum | Miskolc, 2010

Források

A vizsgált korszaknak nagy előnye kutathatósága szempontjából, hogy bőséges forrásanyag áll rendelkezésre. Ezen túl nagyon fontos kiemelni, hogy sok esetben még felkereshetők azok az építészek, akik az elmúlt ötven év építészetét meghatározták. A személyes kapcsolat felbecsülhetetlen értékű tud lenni egy ilyen bemutatásnál is.

dr. Winkler Gábor

Győr építészettörténetének kutatásával kapcsolatban kiemelendő dr. Winkler Gábor, aki mint építésztervező új épületek tervezésében is részt vett a tárgyalt időszakban, illetve később a belvárosi műemlék-rekonstrukciók is az ő nevéhez fűződnek. Ezen felül oktatói tevékenysége is kiemelendő, valamint Győr (építészet)történetének talán legelismertebb mai kutatója.

Elsősorban már említett munkája, a *Győr 1939-1999* szolgál a bemutatás során viszonyítási alapként. Igyekeztem mindenhol megjelölni, ahol szorosabban erre a bemutatásra támaszkodom, ezzel együtt a munkámban megpróbáltam azokat az objektív és szubjektív szempontokat is kiemelni, melyek az említett műben nem, vagy más hangsúllyal szerepelnek. A könyv inkább egy szélesebb közönségnek szánt album, az jelen bemutatásnál pedig, szándékom szerint, elsősorban szakmai, építészeti és városrendezési szempontok dominálnak. Ezen kívül nagyobb hangsúlyt szeretnék helyezni a két világháború közti időszakra, valamint a nyolcvanas évek átmeneti korszakára. Megpróbálok saját szubjektív véleményem szerint kiemelni pontokat, eseményeket, alkotókat, valamint ellentmondásokat és összefüggéseket, melyeket fontosnak érzek. A tárgyalás során a történeti tények bemutatásán túl kitérek Győr modernkori építészettörténetének véleményem szerint további kutatásra érdemes területeire is.

Winkler Gáborral történt két, rövidebb személyes konzultáció során mindehhez sok új szempontot és ajánlatot kaptam, valamint a további kutatáshoz iránymutatást és több dokumentumot is (pl. két világháború közti Győrre vonatkozó folyóirat cikkek forrásjegyzéke).

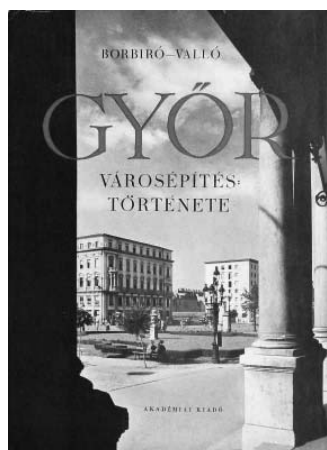
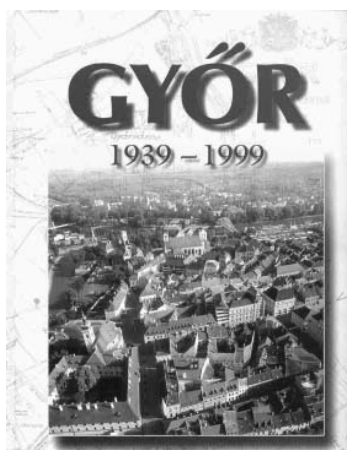
Folyóiratok:

A kutatás fontos és jól használható forrásai a folyóiratok. A harmincas években már működik a *Tér és Forma*, később a *Magyar Építőművészet*, a *Városépítészet*, az *Építés és építészet* és rövid 1946-49 között az *Új építészet*. Archiv példányaikat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjteményében kutattam¹¹. Sajnos a szkennelés lehetősége nem adott a könyvtárban így a vonatkozó cikkeknek egyelőre fénymásolatát készítettem el, illetve a képeket befotóztam, de mindenképpen fontos volna, hogy a korabeli publikációk olvashatóak legyenek az épületek mellett, ez a jövő feladata. A következőkben kiemelném a fontosabb írásokat (a pontos helymegjelölésekre a dolgozat végén, a forrásjegyzéknél térek ki).

Az első jelentősebb forrás a *Tér és Forma* 1929-es évfolyamában közölt hosszabb leírás az akkori városrendezési pályázatról. Szintén ez a folyóirat közöl egy 1927-es színházépítési tervpályázatot is. 1933-ban olvashatunk az új győri versenyusodáról, míg a harmincas évek végén három jelentős Lakatos Kálmán tervezte épületről. Ezt követően kiemelendő a cikkek közül a *Magyar Építőművészet* 1943. decemberi, Győrrel foglalkozó száma. A *Tér és Forma* 1947-ben közli Győr város új rendezését, a tervező Lakatos Kálmán ír hosszabban nagy ívű elképzeléseiről. Az ezt követő időszakban a *Magyar Építőművészet* és az *Építés és Építészet* több-kevesebb rendszerességgel közöl megvalósult győri épületeket, ezek pontos számbavétele még folyamatban van. Fontos forrás a *Városépítészet* 1967. júniusi száma, ahol tizenöt oldalon át Győrrel és városfejlesztési folyamataival foglalkozik. Többek között az akkori városi folyamatokat meghatározó *Fátay Tamás* írt hosszabb beszámolót.

¹¹ Ezúton köszönöm meg Dr. Winkler Gábor segítségét, aki a további kutatáshoz rendelkezésemre bocsátotta az általa gyűjtött győri vonatkozású folyóiratcikkek helyeinek listáját a két világháború között. A *Magyar Építőművészet* háború utáni számaiból származó győri cikkeket saját kutatás keretében gyűjtöttem ki.

Források és digitalizálásuk

A

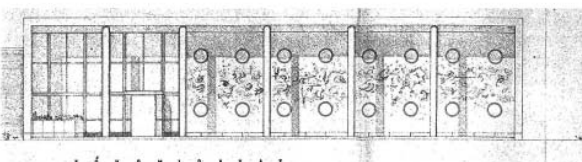
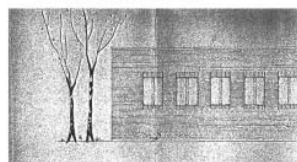
Források: Könyvek, füzetek és folyóiratok

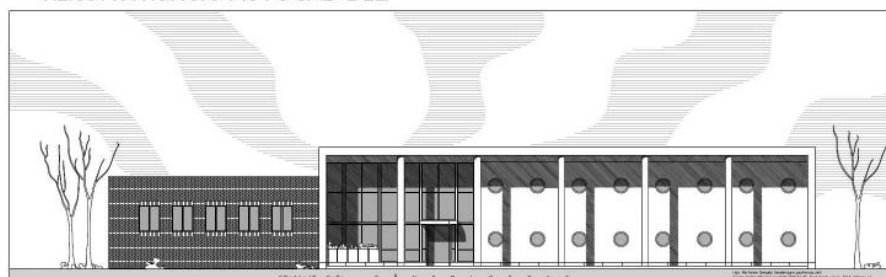
B

Szkenelt és fényképezett anyagok

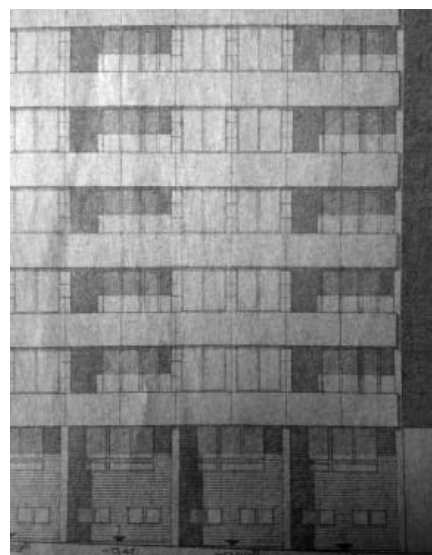
FÉNYMÁSOLAT:

REKONSTRUKCIÓ AUTOCAD-DEL:

C

Tervdigitalizálás, rekonstrukció
Wagner László: Fürdőépület, 1948 - főhomlokzat

D

Levétári tervlap
Cserlhamy J.: tízezeres lakóház, 1965

Tervtár:

Következőként a Győri Műszaki Levéltár említhető. Ez elsősorban a két győri tervezővállalat, a *Győri (később Észak-Dunántúli) Tervező Vállalat (GYŐRITERV)* és a *Győr-Sopron Megyei Tanács Tervező Vállalat (Tanács Tervező)* anyagát tartalmazza. Az irodák megszűnése után archívumukat elraktároztak. Ennek az óriási anyagnak a katalogizálás sajnos meglehetősen hiányos és nehezen kutatható. Utca és házszám szerint kereshető az anyag egy része, de ha már lebontott, vagy speciális épület terveit keressük (pl. a nemrég lebontott Vásárhelyi Pál gyalogoshíd terveit) már a levéltáros kutatási ügyességére, kedvére és időbeosztására hagyatkozhatunk csak. Ezen túl a tulajdonosi és szerzői jogviszonyok is máig tisztázatlanok.

A Levéltárban sem megoldott a digitalizálás. Nem ritka eset a barna papíron megbarnult tussal készült óriási rajz, melyet nehéz szépen reprodukálni (1/D). (Inkább egy erre a célra kialakított, egységes grafikával készült mérethelyes CAD-es utórajzolás lehet realisabb nagyobb tömegű felrajzolásnál. Egy általam készített példát, az 1995-ben lebontott győri Fürdő homlokzatának digitalizált rajza látható az 1/C képen.)

Könyvek, füzetek, képeslapok, képgyűjtemények, térképek (1/A képek)

A *Győr 1939-1999* című munkán túl a másik fontos forrás *Borbíró Virgil és Valló István Győr Városépítéstörténete* című könyve 1956-ból. A vaskos mű azonban – talán megjelenésének politikai környezet miatt is – nagyon keveset beszél a két háború közti történekekről, és a 1956-ig még a szocreál folyamatokat is szűkösen tárgyalja.

A nyomtatott források közül fontosak még azok a kiadványok, melyek elsősorban turisztikai és promóciós céllal készültek. Ebből a tág kategóriából elsőként a GYŐRITERV saját kiadványait emelném ki. Ezek a kb. 80-90 oldalas füzetek az aktuális munkákat dokumentálják rajzokkal, fotókkal jó minőségben. Fontos, de sajnos ritka források, a győri *Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár* anyagában azonban megtalálhatóak, ezek digitalizálása is fontos lehet. Egy 1965 körüli kiadásúra ráakadtam egy antikváriumban, ez beszkenelve már elérhető a kísérleti honlapon.

Elsősorban archív képek gazdag forrásai azok a turisztikai jellegű kiadványok, a hatvanas és hetvenes évekből, melyek általában Győr „rég” és „új” arcát egymás mellé állítva dokumentálják. Szerencsére antikváriumban ezek közül is jó pár beszerezhető.

A képeslapok is jelentősek lehetnek, egyrészt a rajtuk szereplő kép miatt, másrészt képet kaphatunk arról, mit tartottak annak idején olyan épületnek, mely méltó arra, hogy Győrt képviselje.

Több magángyűjtemény és a Városi Levéltár is gazdag anyaggal rendelkezik képekből, képeslapokból. Itt kell megemlíteni egy interneten fellelhető nagyon gazdag képgyűjteményt, mely a Facebook-on található *Régi Győr*¹² néven. Folyamatosan bővül, és eddig is több mint 1500 képet szkenneltek be a szerzők, de sajnos bármiféle forrásmegjelölés nélkül.

Emberek, alkotók

Nagyon fontos forrás azon embereknek a visszaemlékezései, akik még dolgoztak az állami, vagy a tanács tervezővállalatokban. A kutatás folytatásához több olyan embert megkeresését tervezem, akiknek visszaemlékezéseit írásban, vagy hanganyagként rögzítve fontos és egyedülálló kiegészítése lehet a bemutatásnak. Sajnos az idő haladtával egyre kevesebb ember lesz elérhető, több fontos győri építész (Fátay Tamás, Cserhalmi József) az utóbbi öt éven belül távoztak el, a megkésettség miatt egyre több fontos emlék vesz el.

Az építészek hagyatékait is fontos lenne kutatni, például Lakatos Kálmánét, vagy Pilt Rudolfét.

A kísérleti honlaphoz kapcsolódóan viszont sikerült felvenni a kapcsolatot Harmati János építésszel, aki olyan fontos épületek létrehozásában működött közre, mint a Rába Filmszínház (Lakatos Kálmánnal), a Győri Nemzeti Színház, vagy a Kígyó utcai kísérleti középpaneles lakótelep. Az ő segítségével és anyagai fontos részét képezhetik a leendő bemutatásoknak.

¹² <http://www.facebook.com/regigyor>

Egyéb források

A típustervek anyagai a VÁTI tervarchívumában fellelhetők.

A példánál már említett HAP Galériabeli kiállítás anyaga is fontos forrás volt, és – mivel leginkább képanyag – még inkább fontos lehet a leendő bemutatás alkalmával. Az archív képek jó minőségű digitalizálása és a 2006-os állapotról készült nagyfelbontású képek nagyon hasznos és hiánypótló anyagok. (egy példaként kiemelem az ETO Stadionról még éppen lebontás előtt készült képek fontosságát.)

Szubjektív városjárás

Fontos része a feldolgozásnak a város járása, szubjektív tapasztalatok és élmények gyűjtése. Az épített környezet sok értéke sok csak nyitott szemű megfigyeléssel tárulhat fel. Ezen élmények fényképen való rögzítése a dokumentálás jelentőségén túlmutatva egyfajta egyedi képet rajzolhat ki a feldolgozott város épített környezetéről (2. képtábla).

A személyes tapasztalat fontos az épületek jelenlegi működésénél is, problémáik, lehetőségeik és állapotuk számbavételénél. Ezt feltárhatják a lakókkal és használókkal folytatott beszélgetések.

A kísérleti honlap: <http://moderngyor.hu>

Nyitóoldal

Az eddig elvégzett kutatások egy részét feldolgoztam egy kísérleti honlap kereti között. A *moderngyor.hu* egy előregyártott blogalpra épült fel. A meghatározott megjelenítés sok kötöttséggel jár, de ezen belül mozogva is létre lehetett hozni egy olyan weboldalt melyen átmenetileg tesztelhetők a bemutatás szempontjai és módszerei. A következőkben röviden vázolom felépítését, majd a Győrrel szóló rész néhány esetében mellékelem a honlapon található anyag egy-egy kivonatát, elsősorban illusztráció céljából.

A nyitóoldal a 3. képtáblán látható. 1-től 5-ig számoztam a honlap vízszintes osztását. 1-es számmal jelölt sáv a fejléc és a keresés funkciója. Előbbin – mint ezen honlaptémának szinte egyetlen grafikai módosítható elemén – már igyekeztem illusztrálni az esetlegesen elkészülő új honlap arculatának egy hangulatát, melynek kialakítása szintén lényegi kérdés mind az átláthatóság, mind a tetszetős és a modern formálást visszaadó megjelenítés szempontjából.

A 2-es mező a menüsor. A honlaptéma ugyan korlátozottan, de lehetőséget ad a főoldalon kívül néhány oldal definiálására. Röviden sorra veszem őket, egy-egy részük látható a 4. és 5. képtáblán.

Az *épületjegyzék* (5/C kép) jelen esetben a már feldolgozott és még feldolgozásra váró épületek tematikus csoportokba rendezett listáját tartalmazza (pl.: fürdők, iskolák, „Sztár-garázs” tömb stb.). Szürkével megjelennek a csoporton belül a még fel nem dolgozott elemek is.

Az *épülettár képekkel, időrendben* lap, egy részletét a 4/B képkivágás mutatja. Itt a fontosabb épületekről található egy időrendi felsorolás. Mindegyik elem két-két képpel illusztrált, így csupán ránézésre, külső megjelenésből fakadó „szimpátia” alapján is választhatunk. (A teljes sorozat feltöltése még folyamatban van.)

Az 5/A kép az *építészek* menüpont egy részét mutatja. Az alkotók rövid életrajzát és megépült épületeik listáját találjuk itt, így egyszerre vehetőek számba a korban tevékeny építészek és nyújt tematikus épületcsoportosítást, hiszen innen is eljuthatunk az egyes házakhoz a tervezőik alapján.

A *dokumentumok* alatt (4/A kép) a korszak forráskiadványait jelentő papíralapú munkák közül található néhány beszkenelve, letölthető formátumban. Egyelőre vegyesen találhatók itt folyóiratok, prospektusok, könyvrészletek. A jövőben ezeket jó volna az egyes épületekhez is kötni, onnan közvetlenül elérhetővé tenni.

A *linkek* lapon néhány ajánlott és a témába vágó oldalt gyűjtöttem össze. A jövőben a papíralapú források jegyzéke is itt kapna helyet, szintén épületekre mutató linkekkel. Itt lehet megemlíteni, hogy érdekes lehet egy olyan rész – ami akár a kezdőlapként is működhetne – mely hírfolyamként pl. egy, a témához kapcsolódó aktuális eseményekre hívja fel a figyelmet, vagy jelzi, ha a honlapon jelentős változás, új anyag feltöltése, és egyéb fejlesztés történt.

Képernyőfotó a honlap kezdőoldaláról

modern

győr

Győr építészete

a koramodernről a nyolcvanas évekig

SEARCH

Home

ÉPÜLETJEGYZÉK

Épülettár képekkel, időrendben

Építések

Dokumentumok

Linkek

Videók, hanganyagok

Térkép

Műh.

Domb

Föld

©2011 Google - Térképadatok ©2011 Tele Atlas - Használati feltételek

Külön lapra. A térképen a színek az épület feldolgozottságát jelzik. SZÜRKE: még nem elérhető; SÁRGA: hiányos; PIROS: alaposabban feldolgozott

Like

Gergely Schell, Bernát Kaposi and 4 others like this.

Admin Page

Insights

IPARI TANULÓK ISKOLÁJA (1953) - ISKOLÁK I.

Ipari Tanulók Iskolája (ma: Lukács Sándor Szakközépiskola) tervező: Rimanóczy Gyula épült: 1950-1953 Cím: 9027, Győr Mártírok útja 13-15. Az ún. Ipari Tanulók Iskolája Győr talán legjellegzetesebb...

Read the rest of this post »

JULY, 10 2011 • 0 COMMENTS • 0 FAVES

ÁLTALÁNOS ISKOLA, GYŐR-RÉVFALU (1959) - ISKOLÁK III.

Általános iskola, Győr-Révfalu (egykor: Mayer L. Vízügyi Szki., ma: Szent-Györgyi A. Egészségügyi Szki.) tervező: Hegedűs Ernő (EM Győri Tervező Vállalat) épült: 1959 Cím: Győr, Bácsai út Az épület...

Read the rest of this post »

JULY, 9 2011 • 0 COMMENTS • 0 FAVES

KÖZFÜRDŐ (1951 - KB. 1995) - GYŐRI FÜRDŐK II.

Győri Népfürdő, ill. Gőzfürdő tervező: Wágner László (VÁTI) tervezés: 1948, épült: 1951-től, lebontva: kb. 1995 Győr, Szent István út és a Nádor aluljáró sarkán forrás: Kisfaludy Könyvtár Győr...

Read the rest of this post »

APRIL, 22 2011 • 0 COMMENTS • 0 FAVES

VÁSÁRHELYI PÁL HÍD, "KIS BÖSKE" (1969-2010) - HIDAK I.

Vásárhelyi Pál híd, "Kis Böske" tervező: Mátyóki János, Győri Tervező Vállalat kivitelező: Közmű és Mélyépítő Vállalat; Magyar Vagon- és Gépgyár épült: 1969, lebontva: 2010 Egy olyan folyókkal...

Read the rest of this post »

FEBRUARY, 15 2011 • 0 COMMENTS • 0 FAVES

SZT. ISTVÁN ÚTI LTP. (1950-1965) IV. - "BIVALY" TÍPUSÚ TERV

"Bivaly" 1950. III. 6-7-7-8 (típusú) tervező: Schall József, Wágner László, Zoltán László; VÁTI tervezés: 1949, épült: 1952 k. 9023 Szt. István út 12, 18 A "bivaly" formái. Fotó: Hartmann...

Read the rest of this post »

FEBRUARY, 10 2011 • 0 COMMENTS • 0 FAVES

SZT. ISTVÁN ÚTI LTP. (1950-1965) III. - MINARY OLGA KOCKAHÁZA

MOT I/I -119/60 típusú ház építés: Minary Olga (típusú) épült: 1963 k. Győr, Szent István út 14/o-e, Nádor utca 18-24. A Szt. István lakótelepről szóló harmadik bejegyzés a lakótelep négy épületpüsa...

Read the rest of this post »

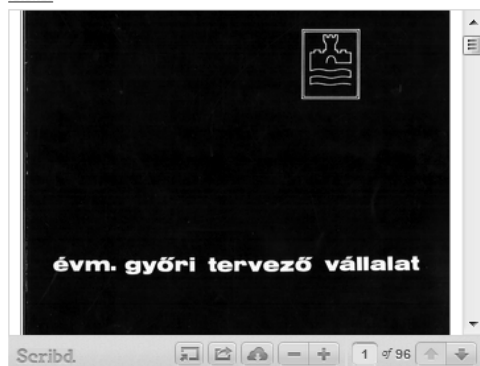
FEBRUARY, 4 2011 • 0 COMMENTS • 0 FAVES

5.

Dokumentumok

Évm. Győri Tervező Vállalat (vállalati kiadvány, 1975 k.)

letöltés

Magyar építéset 1945-1955, Győről szóló oldalak

letöltés

Győr 700 éves

letöltés

Győri képek, 1979 (részletek)

letöltés

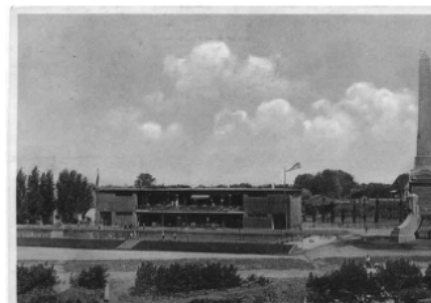

Épülettár képekkel, időrendben

PELTOLÉSI ALAI 1...

Győri Strandfürdő

- Hajós Alfréd, 1931

Forrás: Kunszics-Winkler: Győr 1925-1992, korabeli képarchív

IBUSZ pavilon (már nem áll)

- Lakatos Kálmán, 1938

Forrás: Kunszics-Winkler: Győr 1925-1992

Hűtőház

- Wannenmacher Fábián, 1951

>>> tovább: Hűtőház - 1951

Forrás: Hartmann Gergely (CC), Forrás: Magyar Építészeti Múzeum, 1952, 700 éves Győr, képekarchív

Gőzfürdő (már nem áll)

- Wagner L. (VÁTI), 1948-1951

>>> tovább: Győri gőzfürdő (1951)

Forrás: Magyar Építészeti Múzeum, 1952-7, Győr K. K. M. Könyvtár, Magyarországi Győr, Győr képekarchív, 1954

Képernyőfotók a honlapról II.

Építészek

FELTÖLTÉS ALATT...

Azon építészektől látható itt rövid ismertető, akik a bemutatott korszakban Győrben tevékenykedtek, vagy megvalósult épületeik. Az előrajz után elsősorban a győri épületeiket igyekszem sorra venni.

Cserhalmy József

Nagykanizsa, 1922 - Győr, 2005

Nagykanizsán született 1922-ben. 1941-ben a győri benecseleoni érettségizett és 1946-ban a Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett építész diplomát. 1950-től nyugdíjba vonulásáig a Győri Tervező Vállalatnál tevékenykedett.

Első megvalósult alkotása, a Bercsényi Miklós Szakközépiskola a Rába egykori medrének látványát zárja le: historizáló architektúrájának téglá- és kődíszes alkotójának finom igényességét bizonyítja. A modern építészethez való visszatérést a Szent István úti lakóház tervezése (47-49. sz.) jelentette. 1962-1963 között Angliában működött. Szeged városi fővárosi hatással voltak pályájára: az ott szerzett tapasztalatok megerősítették hitét a modern építészetben. Friss gondolatait Győr Belvárosában valósította meg. Az Árpád út 50. számú magasházban a látszóbeton alkalmazásának gazdag lehetőségeit használta ki. 1964-ben alkotótársával együtt tervezte meg a Hungária tömb rekonstrukcióját és a városközpont központi irodáépületét (1969-1971). - utóbbiban a Megyei Önkormányzat és az Észak-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság kapott helyet (Árpád út 32.).

Győr környezetében kifejtett sok évtizedes alkotómunkásságát 1972-ben Ybl Miklós-díjjal ismerte el az építészetszázadom. Az ő alkotása az Arany János utcában felépült, népszerű "Modellház". 1968-1971-ben társ tervezője volt Sopronban a mai Hotel Szelesta épületének: a teraszos Lőve környéti üdülőház a város arculatának jellegzetes motívumává vált. 1980-ban a mátraházi OKISZ üdülő tervei készültek el rajzasztalon. Nagy tehetségű, igényes építész volt. Szerény mosolyú, csendes, elmélyült gondolkodó, szerető tudású humanista: igazi példakép. Munkái korának legmagasabb építészeti minőségét képviselik.

Winkler Gábor: Elhunyt Cserhalmy József építész (link)

Győrben megépült épületei:

- Bercsényi Miklós Szakközépiskola | Győr, Cinka Panna út 2. | 1953 k.
- Wesselényi utcai lakóház | Wesselényi utca, Baross G. u. sarok | 1960 k.
- Szent István úti "OTP" lakóépület | Győr, Szent István út 47-49. | 1959
- Tízemeletes lakóház, "Sztár garázs" tömb | Győr, Árpád út | 1965
- Balatonfüredi Ideggyógyászati Központ | Balatonfüred | 1965 k.
- Soproni Erdészeti Egyetem bővítése | Sopron | 1965 k.
- Hungária Tömb beépítése | Győr, Baross utca, Czuczor G. utca | 1965 k.
- Megyei Tanács és Vízügyi Ig., új városk. irodaépülete | Győr, Árpád út 32. | 1971
- Arany János utcai "Modellház" | Győr, Arany János utca
- OKISZ üdülő | Mátraháza | 1980

Fátay Tamás

Győr, 1926 - Győr, 2008

Fátay Tamás 1950-ban végzett a Budapesti Műszaki Egyetemen építészként, 1951-től a Győri Tervező Vállalat munkatársa. Tervezői munkásságára a magas minőség mellett kettősség jellemző. Míg műemléki érzékenységéről Városi Múzeumnak helyet adó Apátúr ház felújításának színvonalát és több belvárosi épület rekonstrukciója tanúskodik, addig a modern városképzés szellemiségében értelmezhető Szent István úti és Álmos utcai középmagas lakóházai inkább az akkori magyar építészeti progresszív, a régi várost értékesítettnek tekintő irányt képviselik. Ugyanakkor utóbbiakban is felfedezhető egyfajta érzékenység, talán játékosabb is. Az Álmos utcai épületéért 1982-ben Ybl-díjat kapott. A városban kifejtett műemlékvédelmi tevékenységéért Pro Urbe díjat vehetett át a várostól.

forrás: Architecta Hungarica (link)

épületei:

- Apátúr ház rekonstrukció, (ma: Xantus János Múzeum, link) | Győr, Széchenyi tér | 1954
- Hétemeletes lakóház, "Sztár garázs" tömb I. ütem | Győr, Szent István út | 1960
- Hild J. Építőipari Szki. | Szt. István út 1-2. | 1960 k.
- Középmagas lakóház | Győr, Álmos utca | 1962
- Nyolcemeletes, függőfolyosós lakóház (Lang János) | Czuczor G. u. és Szt. István út sarok | 1960 k.
- Megyei Rendőrkapitányság épülete | Szent Imre út 2-4. | 1970 k.

Harmati János

Hegedűs Ernő

1921-1990

A Győriterv első vezető tervezője 1950-1962-ig. Nevéhez fűződik a tervező vállalat komplex kiépítése, megszervezése. Épületeiben az akkoriban nagyon korszerűnek és előremutatónak számító iparosított előregyártást alkalmazta, többek között az általa tervezett Győr-Révfülű általános iskolánál is. 1963-ban Ybl-díjat kapott "a Győr-révfülű 8 tantermes általános iskola tervezéséért, a vidéki tervező szervezet fejlesztéséért, valamint az építészeti kultúra emelése érdekében kifejtett tevékenységéért".

forrás: http://www.sze.hu/ep/terc/irod/WCS2004_Ybl-dij_tel_eszazszo/ és <http://www.hap.hu/galeria/index.php?id=29>

Győrben megépült épületei:

- Győr-Révfülű, nyolc tantermes általános iskola (egykor: Mayer L. Szki.) | Győr, Bácsai út | 1959
- Győr, Közgazdasági Technikum | Győr, Bem tér | 1960 k.

Horváth Andor

Videók, hanganyagok

Új építészeti történeti környezetben

- Winkler Gábor előadása a Széchenyi István Egyetemen
- A Mindentudás Egyetemének archi. vumából (link)

Winkler Gábor egyetemi tanár beszéli a második világháború utáni történelmi belvárosok rekonstrukciójáról, foghíjak modern épületekkel való beépítéséről. Bevezetőjében rövid áttekintést ad a koramodern és a háború utáni modern hozzáállásának különbségéről a történelmi korok építészetéhez, ezután elsősorban hazai (Sopron, Győr, Budai Vár) példákat vesz sorra, elemez röviden. A videóból megtudhatjuk milyen gondolatok vezették az ötvenes, hatvan évek építészeit, amikor kiegészítették, vagy éppen elbontották a háború utáni, romos belvárosokat.

Séta Győr belvárosában - 1990

- forrás: www.nyugatmagyar.hu

B

„Videók és hanganyagok”

<http://moderngyor.posterous.com/pages/videoek-hanganyagok>

ÉPÜLETJEGYZÉK

(A lista folyamatosan bővül)

Szürke: rövidesen elérhető | sárga: hiányos [] | piros: alaposabban feldolgozott [III]

Belváros:

- "Sztár Garázs" tömb:
 - I. ütem: Szent István úti hétemeletes lakóház | Fátay Tamás | 1965
 - II. ütem: tízemeletes lakóház | Cserhalmy József | 1968 [III]
 - III. ütem: Ifjúsági Ház | 1973
- Bevározt átszelő új kelet-nyugati tengely
 - Hungária Tömb | 1965 k.
 - Győri Nemzeti Színház | 1973-1977
 - Teleki utcai tízemeletes paneles magasházak | 1976 k.
- A Szent István út "új belváros" háziora
 - Hatemeletes lakóház | Lakatos Kálmán | 1950-1954
 - Hétemeletes lakóház | Fátay Tamás | 1960 k.
 - "OTP" lakóépület | Szent István út 47-49. | Cserhalmy József | 1959
 - Megyei Tanács és Vízügyi Ig., új városk. irodaépülete | Győr, Árpád út 32. | Cserhalmy József | 1971
 - 91 lakásos, függőfolyosós ép. | Lang János | 1960 k.
 - Rába Hotel bővítés | 1950 k. és 1960 k.
 - 112 lakásos lakóépület | Fátay Tamás | 1970 k.
 - "ÉDÁSZ ház" | Szt. István út, Aradi Várterület útja sarkán | Lang János | 1960 k.

Lakótelepek:

- Szent István úti lakótelep:
 - Általános leírás, történet | köztér [III]
 - I. házípus | ? | 1947 k.
 - II. házípus | Selényi István | 1950 k.
 - III. házípus: "Bivaly" típusú | Soholl, Wágner, Zoltán, típusú | 1960 k. [III]
 - IV. házípus: négyszintes kockaház | (Miny Olga, típusú | 1960 [III])

Fürdők:

- Köz- és gőzfürdő | Wágner László, VÁTI | 1948 [III]

Iskolák:

- Ipari Tanulók Iskolája | Rimanóczy Gyula, 1953 []
- Bercsényi Miklós Szakközépiskola | Lakatos Kálmán | 1950 k.)
- Általános iskola, Győr-Révfülű | Hegedűs Ernő | 1959 []
- Baross Gábor Szki. | Hegedűs Ernő | 1960
- Általános iskola, Szabolcska utca | Harmati János | 1962

A

„Építészek”

<http://moderngyor.posterous.com/pages/epiteszek>

C

„Épületjegyzék”

<http://moderngyor.posterous.com/pages/epuleteista>

Végül a *videók*, *hanganyagok* menüpont alá (5/B kép) tölthetőek fel archív, vagy újonnan készült filmek, interjúk, valamint a témához kapcsolódó előadások, interaktív bemutatások is. A jelenlegi honlapforma még nem teszi lehetővé a felhasználónak, hogy saját válogatását rendezze kalauzzá, de előre összeállított rövid tematikus prezentációk itt helyet kaphatnak, pl. Lakatos Kálmán munkássága, a belváros alakulása a hatvanas években, vagy a lebontott épületekről szóló összeállítás lehetnek feldolgozható témák.

A honlapon a 3. sáv a térképet mutatja, mely fontos és szemléletes tájékozódási eszköz. Egyelőre a Google térképét használom, de a jövőre nézve elképzelhető egy erre a célra szerkesztett grafika használata is. A térképeknél kiteríthetünk egy újabb jövőbeli lehetőségre is. Érdekes lenne Győr különböző korszakokból származó térképeit és rendezési terveit egymásra vetíthetően bemutatni. A minden épületnél elérhető, éppen „felül lévő” térképen mindig nyomon követhetjük, éppen merre járunk a városban. A térképek cserélgetésével pedig láthatjuk, időbeli összefüggéseit, történéseit, hogy mi volt a helyén, vagy mi lehetett volna.

A 4. sáv egy, a Facebook-hoz kapcsolódó beépülő modul, ahol a honlap egészét és egyes részeit lehet „lájkolni”. Inkább csak szimbolikus gesztus a jövőbeni közösségi lehetőségek irányába.

Az 5. sávban pedig a feldolgozott épületek, helyszínek jelennek meg egy-egy bejegyzés-dobozban. Mindegyikről láthatunk egy képet, a nevüket, építészüket és építési évüket. Sajnos a kötött forma miatt ezeken az információkat még nem sikerült információkat jól átláthatóan elhelyezni. A dobozok megjelenésének sorrendjét a feltöltés dátuma határozza meg.

Egyes bemutatások felépítése egy példa alapján

Cserhalmy József: tízelemlés lakóház, 1965

A technika megszabta keretek között igyekeztem az egyes bemutatásokat hasonló módon felépíteni. Példának a Szent István út mentén található, az egykor itt álló „Sztár-garázs”-ról elnevezett tömb egy épületét, Cserhalmy József 1965 körül felépült tízelemlés lakóházát veszem. A bővebb leírásra itt nem térek ki. A bemutatásba azért került bele, mert a tömbön egykor álló házak vesztesége és az új beépítés belvárosi léptéktől való idegensége ellenére jó építészeti minőséget képvisel ez a ház a győri hatvanas évekbeli fejlesztésekben, és viszonylag sok forrást is találtam hozzá.

A bemutatás mikéntje két képtáblán, a 7. és 8. számún követhető. A rövid bevezetőben elhelyezem az épületet időben és térben, és a városi kontextusban. Jelen esetben a „Sztár”-tömböt tárgyalom egy egységként, mely három épületből áll, ezeket külön-külön bejegyzésben tárgyalom. Ez az épület a II. ütem.

Ezután régi térképeket mutatok be, ahol megjelölöm az épület helyét, így követhetővé válik a terület beépülésének folyamata. Ez esetben, megfelelő archív képek alapján, távlati képen is be tudtam jelölni a helyét, mely összevethető a megvalósult beépítéssel egy másik, ugyanonnan készült későbbi kép segítségével (ez nem látszik a mellékelt ábrán). A tömböt ezután egy műholdképen is megmutatom.

A leírásban megpróbálom az épület tágabb építészettörténeti kontextusban is elhelyezni, ehhez itt beszédes segítséget nyújtanak az egyik kiadványban talált látványgrafika megjelenítési sajátosságai is.

Az épület konkrét elemzése ezután következik. Ez esetben Műszaki Tervtár anyaga bőven nyújt forrást. Megtalálható az épület rajzain kívül annak bő dokumentációja is. Itt elsőként egy építészeti műszaki leírást helyeztem el, valamint egy vázlatos alaprajzot, de megtalálhatóak az épület homlokzati rajzai is (ld. 1/D kép).

A meghatározott keretek között lehetőleg bő képanyagot is igyekszem az egyes bemutatásoknál közölni. Ezek egyrészt archív fotók, másrészt saját fényképek, melyeken megpróbálom szubjektív hangulatokat, is átadni a dokumentáció mellett (8/B kép).

A bemutatás végén minden esetben egy beágyazott térkép található, melyen az épület be van jelölve. Innen akár – ha van ilyen – a szomszédos épületek rögtön elérhetők. Lezárásképpen forrásjegyzék és esetleg egyéb ajánlott helyek vannak¹³

¹³ Jelen esetben az épület markáns látszóbeton felületeihez kapcsolhatóan a KÉK szervezésében pár hónapja megvalósult Látszóbeton Szimpózium-ra hívtam fel a figyelmet, melynek témája a magyar látszóbeton-építészet története és jelene volt.

EDIT DELETE TAGS AUTOPOST

Tízemeletes lakóház - "Sztár garázs" tömb, II. ütem - 1965

26 December 2010

2062 Views

Permalink

Favorited 0 Times

Tízemeletes lakóház

tervező: Cserhalmi József, Észak-Dunántúli Tervező Vállalat

tervezés: 1965, építés: 1968

9023 Győr, Árpád utca 50.

Egy olyan épületet szeretnék most bemutatni, mely a maga nemében, mint "középmagas lakóház" talán Győr legjobbja, a hatvanas évek lakóházépítésének, valamint betonépítészetének is jellemző épülete. Ugyanakkor a belváros közvetlen határán található, egy 19. században kiszabályozott és a második világháború után letarolt tömbön. Az értékes építészeti kialakítás, de az igen csak szerencsétlen elhelyezkedése a várostestben teszi a házat igen vitathatóvá.

A helyszín egy, a 19. századi szabályozások idején kialakított tömb, az annak idején itt található, ún. "Sztár garázs" tömbje. Jól látható, hogy az 1860-as években üresen állt a terület, a harmincas évekre viszont már szinte belső részévé vált a városnak.

1 of 2

Térképek a II. katonai felmérés idejéből és a harmincas évekből, a Sztár Garázs tömbje jelelve.

A tömb egyike volt azoknak, melyeket a második világháború utáni "belvárosi rekonstrukció" keretében teljesen elbontottak, hogy új, a nagyvárosias jellegbe vetett hittel elképzelt épületek kerüljenek ide. Az alábbi két képen jól látszik az egész Szt. István út beépítésének léptékváltása, ezen belül piros "keret" jelöltem a tömbünk helyét. Az első képen látható földszintes, egyemeletes épületeket elbontották.

1 of 2

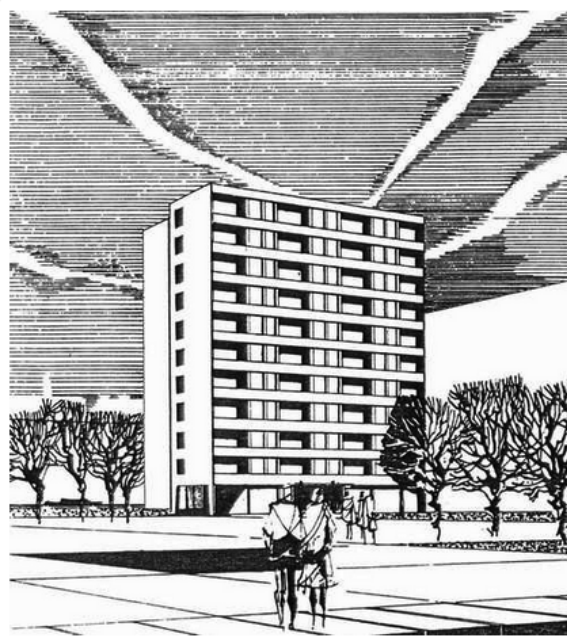
A Szt. István út a városrész háta mölől felvétele. Képeslap a második vil. előtti és kép kb. 1970-ből, Fátay Tamás: Győr (képekönv.) c. könyvéből. Piros keretben a bemutatott tömb.

A tömböt, melyet az itt egykor található "Sztár Garázs" néven neveztek, három ütemben építették be. Elsőként épült a tömb déli oldalát teljesen betöltő, a Szt. István útra néző lakóépület Fátay Tamás tervei alapján. Ezt követte a most bemutatott tízemeletes épület, végül pedig az eredetileg megyei könyvtárnak tervezett egyszintes ifjúsági házat adták át 1973-ban.

A tömb elhelyezkedése és az ütemek megjelölése. Dél felé nézve a Bing map térképét felhasználva.

Érdekes az egy tömbön belül megvalósult épületek eltérő tömege, elhelyezési koncepciója. Az I. ütem nagy sávépülete inkább tartozik a Szt. István utat északról szigorú rendben szegélyező nagyléptékű házak sorába, mint a tömb része. A maga nemében játékos és szellemes főhomlokzata is arra néz, a tömb felé forduló arca, meglehetősen jellegtelensé lehangelő. A II. ütemben felépült tízemeletes épületnek elhelyezkedése más, a térben úsztatva jelenik meg, nem kötődik a tömbhatárhoz. Ezt jól szemlélteti az alábbi (némi leltúl...) látványrajz is:

Az épület látványterve. Forrás: Északdunántúli Tervező Vállalat fizetése, 1964 (Vállalati kiadvány)

A látványtervet nézve tűnik ki leginkább a pár száz méterre található barokk belváros és ezen épület szellemisége közti különbség. Az utóbbi építészete szinte pontról pontról Le Corbusier "az utca zsarnokságától megszabadított", szabadon álló, lábakra állított épületeket felvonultató ideális városképzésének megfelelő elveket tükrözi. Ez a kontraszt is - véleményem szerint - akár építészettörténeti érdekesség számba is emelheti az épületet, de mindenképpen jellemző példája a győri belváros azon tulajdonságának, miszerint számos építészeti- és építészetiideológiai korszak nagyon jellemzően és figyelemre méltó minőségben találkozik a tágabb belváros viszonylag kicsi, bejárható, átlátható területén belül. További érdekesség, hogy az építész, Cserhalmi József több, elismerésre méltó műemlékrekonstrukciót tervezett a belvárosban (pl. Apátúr Ház). Angliában töltött évei (1962-63) alatt szerzett tapasztalatait, melyek az építészett modern haladásában erősítették meg ezen az épületen is kamatoztatta. Önmagában "szabadon" értelmezve, az épület valóban nem rossz, külső megjelenésében a látszóbeton dominál, a zsaluelemelek kiosztásának tervezettsége, és a másik két, időtálló homlokzatburkolati elem, a műkö és a klinkertégla alkalmazása is igényes tervezésre vall.

A

Tízemeletes lakóház bemutatása

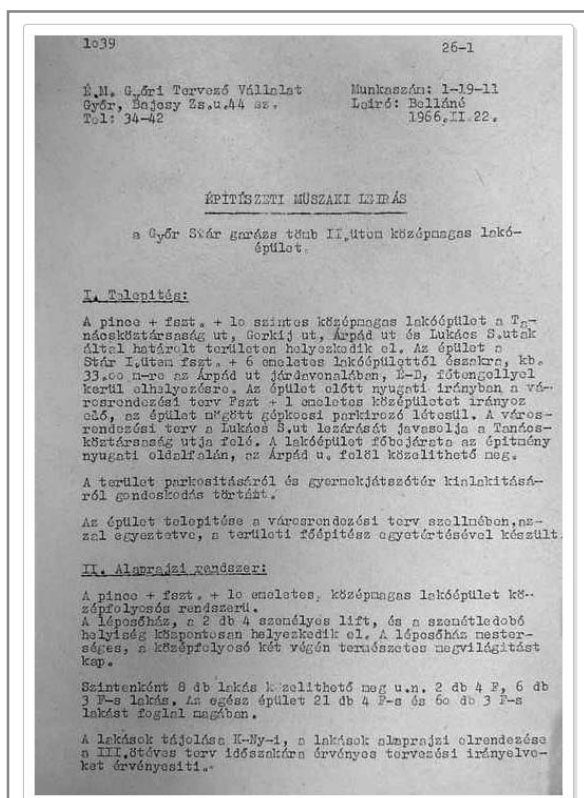
<http://moderngyor.posterous.com/tizemeletes-lakohaz>

B

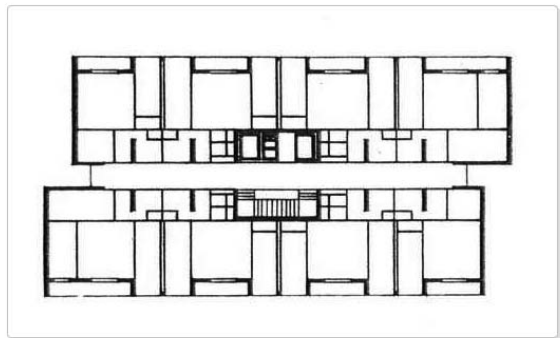
Tízemeletes lakóház bemutatása

<http://moderngyor.posterous.com/tizemeletes-lakohaz>

Képernyőfotók a honlapról IV.

Építészeti műszaki leírás, Cserhalmy J., Győr Műszaki Levéltár

Általános emeleti alaprajz: Északdunántúli Tervező Vállalat 1984 (Vállalati kiadvány)

A Tízemeletes lakóház bemutatása
<http://moderngyor.posterous.com/tizemeletes-lakohaz>

A moderngyor nagyobb térképen való megjelenítése

források:

képek és irodalom: Északdunántúli Tervező Vállalat 1984 (Vállalati kiadvány)

Győr Műszaki Levéltár ("Árpád út 50. Tízemeletes")

Saját képek (CC)

ajánlás:

Látszóbeton Szimpózium, KÉK; A hazai betonépítéskor klasszikusai

C Tízemeletes lakóház bemutatása
<http://moderngyor.posterous.com/tizemeletes-lakohaz>

A műkö- és a nyersbeton felületek az alábbi archív képen jól láthatóak és máig sem fogott rajtuk különösebben az idő:

Archív kép az elkészülte után nemsokkal. Győr, képeskönyv, 1971 (szerk.: Finta Lajos, Markó Ödön)

3 of 4

Betonfelületek. fotó: HG

B Tízemeletes lakóház bemutatása
<http://moderngyor.posterous.com/tizemeletes-lakohaz>

Megkísértem sorra venni azokat a szempontokat, melyeket a többi bemutatás során általánosan követek. Természetesen nem nyílik mindig lehetőség ilyen részletes bemutatásra, vagy a források ilyen mennyiségű közlésére, és egyes épületek jelentősége és funkciója is más és mást kívánhat.

A kísérleti honlap eddig mintegy 1600 egyedi látogatást regisztrált az elmúlt négy hónapban. Egy esetben, a *Régi Győr* Facebook oldalon egy, az egykori gőzfürdőt ábrázoló kép alatt a hozzászólásokban elhelyeztem egy linket a *moderngyor.hu*-ra, mely fürdőről írt rövid tanulmányhoz vezet. A következő napokban mintegy háromszázan kattintottak innen a weboldalra és töltöttek (a honlap nagyságához képest) hosszabb időt ott. Ebből talán levonhatjuk azt a következtetést, hogy egyes esetekben egy tágabb, érdeklődő közönségből komoly érdeklődés mutatkozhat a téma iránt, azzal együtt is, hogy még a lehetőségeknek csak töredékét használja a weboldal.

Győr modern építésze 1930-1985

Bevezetés Győr modern építéstörténetéhez

A dolgozatban ezután Győr modern építéstörténetét vázolom, az internetes bemutatásnál is alkalmazható szempontok és hangsúlyok szerint. A történeti előzmények rövid összefoglalása után a két világháború közti időszakot viszonylag hosszabban tárgyalom, Lakatos Kálmán személyét kiemelve. Itt és a második világháború utáni folyamatoknál is elsősorban a belvárosra koncentrálok, de néhány, azon kívül eső épület is szóba kerül tematikusan csoportosítva.

A feldolgozásból egyelőre két nagyobb fejezet, a nagypanles lakótelepek és az ipari építészet sajnos még kimaradt, kutatásuk, összefoglalásuk a jövő feladata. A műemlékvédelmi munkákra szintén csak említés szintjén térek ki, pedig a hozzájuk való hozzáállás és a rekonstrukció szempontjainak időbeli változása is érdekes téma lenne.

Külön fejezetben tárgyalom a Tanács Tervező néhány kiemelt munkáját, végül megpróbálok egy áttekintést is adni a modern korból a kortárs folyamatok felé.

Az egyes részeknél kiemelem a főbb forrás(oka)t, a részletes forrásmegjelöléseket pedig a lábjegyzetekben és összefoglalva a dolgozat végi forrásjegyzékben közlöm. A képmegjelöléseknél a képtábla számát és az ábra betűjelét jelölöm perjellel elválasztva, dőlt betűvel szedve, pl. (8/A).

Rövid várostörténet a reneszánsztól a 19. századig

Győr belvárosában különböző korok építésze él egymás mellett él. Az óriási léptékű reneszánsz bástyaépítéstől kezdve minden építészeti korszak az őt megelőzőre ugyan kevés tekintettel volt, de saját produktumait nem annak teljes elpusztításával hozta létre, hanem a régi mellett, azt felhasználva, bővítve. Ez azonban valószínűleg elsősorban anyagi okokra vezethető vissza, mint az elődök alkotásainak feltétlen tiszteletére.

A belváros épített testében vázlatosan három épülési korszakot különíthetünk el. Az időben legtagabb, de helyileg mégis a legkompaktabb egységet a középkori-barokk, azaz a történeti belváros adja. Ettől délre helyezkedik el XIX. században kiépült új belváros, majd itt koncentráltak a fejlesztések a harmadik periódusában is, az ötvenes és hatvanas évekbeli legújabb központ építésének kísérletek.

Az első, reneszánsz korszakban – Bécs előváráként – a győri erődrendszert az akkori legkorszerűbb eszközökkel építették ki, a várost olasz mérnökök tervei alapján erős, füles bástyás fal vette körül¹⁴. A jellemző sakktáblás utcarendszer is a későközépkorban alakulhatott ki¹⁵. 1830 körül kezdődött meg a bástya nagy részének az lebontása, a város déli irányba kezdett el terjeszkedni. Akkoriban Győr gazdaságilag, elsősorban a gabonakereskedelem miatt, prosperált, így a város egy immár hozzá méltó, új városközpontot kívánt létrehozni. Felvetődött a vízparti városközpont gondolata is, de végül a régi belvárostól délre, a Vásártér beépítése mellett döntöttek, a meglévő várostest és a vasút között. A régi belváros sakktáblaszerű utcarendszerét hosszabbították meg. A beépítés nélküli más, XIX. századi várostervek nagyvonalúságát (pl. Szeged), így viszont a létrejött új belváros szervesen, ugyanakkor jól elkülöníthetően kapcsolódik a régi belvároshoz.

A XIX. századi fejlesztések összképe hagyott maga után kérdéseket. A centralitást és a tengelyességek kihasználó reprezentatív historizáló építészetnek ellentmondásban áll a városszerkezeti elrendezés egyszerűségével. Az egy tömböt elfoglaló városháza egyik oldalán az észak-dél irányú fő vasúti hídon áthaladó forgalomnak hátulról-oldalról táru fel az épület. A vasútnak háttal fordul, ugyanakkor a szomszéd

¹⁴ Ennek egy nagy szakaszát nemrég tárták fel a Dunakapu téri leendő mélygarázs építését megelőzően. Sorsa még bizonytalan.

¹⁵ Dr. Winkler Gábor kutatásai alapján

tömbben a pályaudvar kijárata Honvéd ligetre nyílik, de az azon áthaladó útnak sincsen megnyugtató vége, nem vezet igazán sehová. Az egykori Vásártér szeren, a leendő kelet-nyugati irányú főútvonalon kellett jobbra fordulni, hogy aztán egy balkanyarral a belvárosba, vagy jobbra fordulva Nádorvárosba jussunk.

Érdekes megfigyelni, hogy a neobarokk városházának, mint egy igazi barokk kastélynak, mind első, mind hátsó homlokzata betölti reprezentatív szerepét. Így akár elvben a régi belváros és a már akkor is jelentős Nádorváros összekapcsolását is kifejezhette volna, hiszen mindegyik felé „odafordul”. A vasút azonban olyan akadályt képez, mely lehetetlenné tette a két városrész építészeti eszközökkel való összekapcsolását mind a mai napig.¹⁶

Előzmények: Modernizáció az első világháborúig

Az addig jórészt a dunai kereskedelemről élő Győrben a XIX. század második felében egyre több ipari üzem létesül, és ezzel párhuzamosan az infrastrukturális fejlesztések is megindulnak – elkezdődik Győr modernizálásának korszaka.

Az üzemekhez kapcsolódó építkezések ugyan még a hagyományos építészeti formavilágot képviselik, de telepítésük és funkciójuk már a modern korhoz köti őket, így a historikus és a modern Győr egyfajta átmeneteként értelmezhetőek.

A gyárak helyszínének kijelölése az első időszakban meglehetősen esetleges volt. Az Olajgyár a város nyugati részébe telepedett le, míg az első gőzmalom a déli Nádorvárosba. A kezdeti bizonytalanság után 1900 környékén a város keleti végében, mely máig is a Gyárváros nevet viseli, települt le az Ágyúgyár és a Vagongyár. A Budapest felé tartó út mellett kapott helyet a Szeszgyár és a Gázgyár is¹⁷. Itt az út és a vasút közelsége, majd a később (részben) megoldott vízi közlekedés és a reptér is segítette az ipart.

Az gyáripari munkások lakhatásának javítása érdekében kezdődtek tervezett lakótelepi építkezések is. Az Ágyúgyárhoz kapcsolódó munkástelep építése 1917-ben indult meg, ma Győr egyik legjellemzőbb és leginkább egységes képet mutató emléke a korszakból, műemléki védetség alatt áll a terület. Tervezője Fiala Géza.

A korszak épített emlékeiről összességében elmondható, hogy nem az nemzetközi építészet akkori progresszív vonulatát képviselik. A gyárvárosi munkástelep hazai, a két világháború közötti építészetünk hagyományos, konzervatív (nemzeti) hangját szólaltatják meg.

¹⁶ Nem véletlen, hogy az 1920-as évektől kezdve a szinte az összes győri városrendezési tervben szerepel a vasút nyomvonalának délebbre helyezése, ezekről később lesz szó. Győr vasút általi kettéosztottsága nagy terhet ró a városra, ugyanakkor közösségi-közlekedési szempontból jó adottság, hogy a vasútról percek alatt elérhető a belváros.

¹⁷ Borbíró-Valló: Győr városépítéstörténete

Gyors váltás a modernbe: A két világháború között

Győr építészetében ezután jelentős változások indultak el. A két világháború közti időszakban születnek a modern korszak első, átfogó rendezési tervei. Ezek ugyan nagyrészt papíron maradnak, de meghatározóvá válnak azok a sarokpontok és irányok, melyeket felvetnek. Ebben a korszakban olyan épületek is születnek, melyek az akkori nemzetközi szinten is megállhatják a helyüket. Mint újonnan jött elegáns idegen jelennek meg egy csapásra a városban, akiket Győr alapvetően kereskedő és munkás lakossága nyitottan hamar be is fogadott.

Győr új versenyuszodája, Hajós Alfréd, 1931

Győr versenyuszodája, Tér és Forma, 1933, 319. old

Első példa rögtön egy olyan épület, mely valóban idegenként hathatott a város történeti környezetében. (8/A) Hajós Alfréd uszodaépületének lendületes modern formálása új építészeti hangot hozott. A mellette megépült úszómedence, mint az ország első klórtisztítású medencéje, akár az modern kor új, higiénia, tisztaságra és egészségre kihegyezett szimbólumaként is értelmezhető.

Szakrális építészet a két világháború között

*Pamer Nóra: Magyar építészet a két világháború között
Borbíró- Valló: Győr városépítéstörténete, 279. old.
Magyar Építőművészet 1943/12., 296. oldal*

Győr két világháború közti építészetében két meglepően radikális épülete az egyházi építészethez köthető, melyeket országos szinten is a templomtervezés jelentős mérföldköveiként említhetünk. A korszak többi, egy folyamatként bemutatható történésén kívül esnek, így elsőként röviden külön róluk lesz szó.

A Borbíró- Valló-féle Győr-monográfia még 1956-ban is a következőképpen ír a két szóban forgó épületről: „Egészen különös, hogy a kor építészeti irányát Győrben az évtizedekben még leginkább két egyházi építkezés szolgáltatta meg: az Árkay Aladár tervezte gyárvárosi és a Körmendi Nándor tervezte nádorvárosi templom. Meglepő ez, mert az első világháború előtti győri egyházi építkezések az izléstelenség végső határáig érkeztek el [...]. E változást joggal tulajdoníthatjuk a teológiai főiskola lelkes tanárának, Somogyi Antalnak, aki mindig síkra szállt azért, hogy a hívők összeadta pénzéből korszerű stílusban kell építeni.”¹⁸

A gyárvárosi templom (8/B és 8/C) nemcsak Győr első, erősen modern felé mutató épülete, hanem az 1930 körüli időszak liturgikus megújulására nyitó egyházi építészetünk első példája is.¹⁹ Az épületet Árkay Aladár tervezte 1928-ban készült el a korábban néhány szóval már említett romantizáló gyárvárosi munkástelepen.

A húszas évek alapvetően konzervatív egyházi hozzáállása ellenére Győrben, az idézetben is említett Somogyi Antal²⁰ kanonok erős támogatása mellett, készülhetett el Árkay alkotása. A templom külső homlokzatát képező változatos faktúrájú, súlyos kőburkolat és a geometrikus szerkesztés már erős szakítás a hagyományos történeti formákkal, melyek ugyan még megjelennek az épületen, de inkább tektonikus szerepük hangsúlyozott, mint díszként való alkalmazásuk. Az egyszerűsége való törekvés belsejében is érvényesül.

A két világháború közötti korszak végén, 1943-ban is egy jelentős egyházi építmény épült fel Nádorvárosban, építész Körmendy Nándor (8/D). Erre sehol nem találtam utalást, de talán nem tévedés állítani, hogy Körmendyre erősen hatott Rudolf Schwarz aacheni St. Fronleichnam temploma (8/E). A külső

¹⁸ Borbíró- Valló: Győr városépítéstörténete, 279. old.

¹⁹ Pamer Nóra: Magyar építészet a két világháború között, 137. old

²⁰ Somogyi Antal győri kanonok, korszakának legújabb egyházi művészeti irányzatainak kutatója és előadója a győri és a budapesti hittudományi karokon. Bécsben és Rómában folytatott tanulmányokat. A második világháború után 1971-es haláláig számos tanulmánya jelenik meg kortárs egyházi művészet témájában. (Magyar Katolikus Lexikon)

Győr modern építésze a két világháború között

A

Úszodaépület
Hajós Alfréd, 1931

Szagrális építészet a két világháború között:

B

Gyárvárosi templom külső képe
Árkay Aladár, 1928

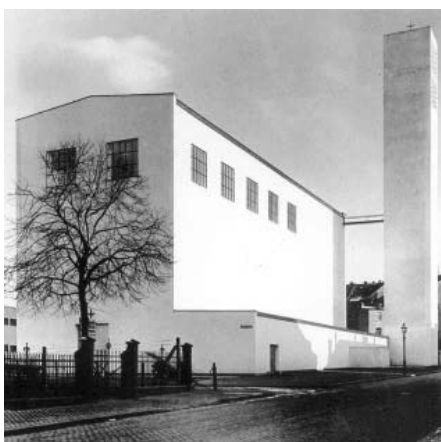
C

Gyárvárosi templom belső képe
Árkay Aladár, 1928

D

A nádorvárosi templom
Körmendy Nándor, 1943

E

St. Froleichnam Kirche, Aachen
Rudolf Schwarz, 1928

fehérre meszelt geometrikus drasztikusságát ugyan megzavarja az északi oldalon található íves árkádsor, de egyébként a formálás, a torony elhelyezése erős formai kapcsolatot mutat a radikális német templommal.

Sajnos belső tere már nem követi a Schwarz-féle „intenzív üresség”²¹ koncepcióját. A végletekig letisztított formavilágú térstruktúra lehetőséget adott volna egy olyan belső tiszta térnek is, ahol az üresség terét, a tisztán fehér falakat a személyes elmélyülés tölti ki tartalommal. A belsőépítészeti kialakítás, és főleg az egész északi és keleti belső falfelületet beborító, gigantikus méretű és vitatható minőségű freskó (Szőnyi István munkája) ezt azonban nem teszi lehetővé²².

Győr Városrendezési tervpályázata, 1929.

Tér és Forma 1929, 479-488. oldal

A húszas években több vidéki városunk készített rendezési tervet, így Győr is. Az eredménynek a *Tér és Forma*ban való közlése fontos támpontokat ad arról, hogy mely problémákkal küzdött a város az első világháború után, és milyen utakat láttak a tervezők Győr nagyvárossá fejlesztésére abban az időben. Felvetéseik és a problémák kezelésének lehetséges módjai meghatározóak a jövő szempontjából.

Az tervek elsődlegesen azzal foglalkoznak, hogy a folyók, utak és vasutak által erősen szabdaltnak érzett várostestet hogyan lehet egy logikus rendszerré összefogni. A vasút jövője, mely a déli és az északi városrészt elválasztja egymástól, a legkényesebb kérdés, a közölt tervek mindegyike kiemelten kezeli. Dörre Endre és Weichinger Károly elsődíjas terve ugyan meghagyja a helyén, de felemeli, így megoldva a városrészek kapcsolatát. Más terveken megjelenik a vasútvonal áthelyezésének alternatívája (Deli és Faragó dicséretet nyert terv). Egy olyan szélsőséges megoldás is megjelenik, mely egyetlen óriási, harminc méter széles hidat képzel el, ami a vasúton átvezeti a hídfőnél sugarasan összegyűjtött öt, délről jövő főutat (Várnay Sternberg Marianne megvásárolt terve).

A pályázatok mindegyike a belvárost adottságként kezeli, értékeit figyelembe veszik, ugyanakkor nem szánnak neki Győr modern jövőjében különösebb szerepet. A fejlesztéseket leginkább attól délre, a Nádorvárosi részben képzelik. Középületek közül a piac, a színház, a strand és a kiállítási terület hiányát igyekeznek pótolni a tervezők. A parkok és a sportolásra alkalmas terek kijelölését szintén fontosnak tartották, általában a vízpartokat is felhasználták parkok kialakítására.

A tervpályázaton bemutatott munkák egyike sem valósult meg az évek folyamán ilyen formában. Egy-egy kisebb beavatkozástól eltekintve az anyagi és társadalmi környezet még nem tette lehetővé Győr ilyen léptékű fejlődését. Jelentőségük inkább abban keresendő, hogy ez volt az első igazán nagyvonalú gondolkodás Győr jövőbeli lehetséges fejlődéséről, nagyvárossá válásáról és itt vetődtek fel azok a városszerkezeti kérdések is melyek a későbbiek folyamán elkészült városrendezési tervek is sarkalatos pontként kezelnek, sőt némelyikük máig meghatározó.

Színházépítési tervpályázatok, 1927. és 1929

A győri színház-tervpályázat anyagából, Tér és Forma 1927/3, 5-7. old.

A győriek egy „hozzájuk méltó” színház megépítését is szorgalmazták ebben az időben. 1927-ből a *Tér és Forma* közöl röviden egy tervpályázatot, melynek „lényege tulajdonképpen a régi színház kibővítése volt. Több ülőhelyre volt szükség és ennek megfelelően meg kellett nagyobbítani a közlekedő tereket és lépcsőket”²³. A „bőséges anyagból” két tervet mutat be a folyóirat, Vágó Lászlóét és Szeghalmy Bálintét. Mindkettő

²¹ Ferkai András megfogalmazása, in: *A Mérhető és Mérhetetlen, in: Úr vagy megélt tér – építészettörténeti írások* | Terc Kft.. | Bp. 2003. 189. old.

²² A Magyar Építőművészet 1943/12. száma 296. oldalán hasonlóan ír a templomról rövid kritikájában: „[...] A templom belseje egyszerű síkokra bontott bazilikus világítású síkmennyezetű tér. A szerencsés kézzel megalkotott és megtervezett belső tér monumentális hatását a képzőművészeti díszítések sajnos nem fokozzák. A szentély elé elhelyezett szobormű léptéke nem egyezik az építészeti léptékével. A falfestmények túl zajosak, úgy hogy szűk és nyomottá válik a tulajdonképpen nagyméretű belső térség. [...]”

²³ A győri színház-tervpályázat anyagából, *Tér és Forma* 1927/3, 7. old.

hagyományos, alapvetően klasszicizáló építészeti kialakítást javasol. Érdekes, hogy a két bemutatott mű a második és harmadik díjas, a nyertes nincsen közölve, a cikk nem is említi.

1929-ben egy másik tervpályázatot írtak ki, itt már új színház építésére, és a díjazott pályázók névsora is figyelemreméltóbb: A nyertes Körmeny Nándor volt, de Árkay Aladár és Wannenmacher Fábián is adott be terveket²⁴. A Czuczor Gergely utca lezárásaként, (tehát a Baross híd Városházával átellenes oldalán lévő parkba, folytatván a XIX. századi új városközpont bővítését) gondolták elhelyezni az épületet.

Valószínűleg anyagi okokból ezek a tervek is csak papíron maradtak, de a színházépítés szándéka nem került le a napirendről.

Lakatos Kálmán 1938-ig

Kultúrház Győrben, Tér és Forma, 1936, 234. old.

O.T.I. rendelőintézet Győrben, tér és Forma, 1938, 279. old

Győr város idegenforgalmi pavilonja, Tér és Forma, 1938, 283. old

Lakatos sokrétű személyisége és győri tevékenysége eddig sajnos még meglehetősen feltáratlan, mélyebb kutatása a jövő feladata. Személyének középpontba állítása azonban véleményem szerint indokolt lehet, ha a század első felének győri modern építészetéről beszélünk. Munkássága keresztmetszetet ad arról, hogy milyen lépésekkel fejlődött az, és érte el a nemzetközi trendek színvonalát közvetlenül a második világháború előtt. Majd a háború után is az ő személyét központba helyezve követhetjük az újrakezdésbe vetett nagyvonalú reményeket, és az utána következő csalódást is, mely építészetének bizonytalanodásához (és végül disszidáláshoz) vezetett.

A két háború között több belvárosi ház és nádorvárosi villa is kötődik nevéhez, melyek pontos feltárása is várat még magára, de talán a dolgozat szempontjából fontosabb is az a három középülete, mely a helyi építészet gyors, szinte egy csapásra végbemenő fejlődését jól illusztrálja.

Az első épület az Árpád úti színházépülete. A Czuczor Gergely utca és az Árpád út sarkán álló átalakított ház új külső megjelenésében már erősen a geometrikus szerkesztés dominál. Az ablakok között függőlegesen futó, erősen plasztikus sávok inkább az épület szerkezetiségét mutatják, mint vakolatdísz-lízenák értelmezhetőek. Ugyanakkor visszafogottan illeszkedik a belváros hagyományos architektúrájába. A korabeli kritika pont ezt, a túlzott visszafogottságát tartotta hátrányának, és nélkülözi a monumentalitását. Belső struktúrája jól működő, logikus elrendezést mutat, a belső téralakítás nagyvonalúságát fokozzák a nemes burkolatok és színhasználat.²⁵

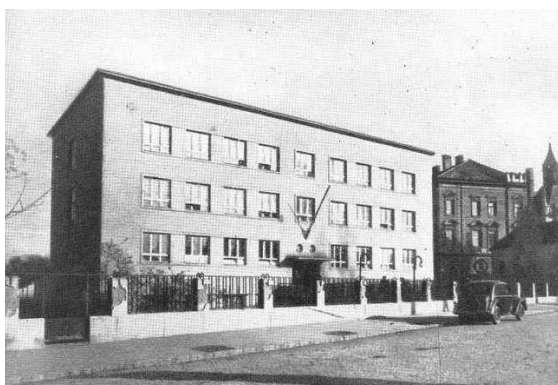
A következő ház, az OTI rendelőintézetének győri épülete (9/A). Architektúrája már egyértelmű szakítás a hagyományos díszítésekkel. Korszerű, vasbeton pillérvázás szerkezettel készült. Az egykori Rábca medrébe épült ház egy szinttel való elemelése a talajtól, és egy részének teljesen lábakra való állítása, a telek adottságokhoz való alkalmazkodáson túl, már ekkor felvetheti bennünk Le Corbusier közvetlen hatását, igazolván az épület előremutatását. Ugyanakkor homlokzatának kialakítása talán kissé szigorúnak, akár fantáziátlanak is mondható.

A harmadik, egyben legérdekesebb épület az idegenforgalmi pavilon, mely Győr kelet-nyugati és észak-déli közlekedési tengelyének találkozásánál áll (9/B és 9/C). Ez már minden elemében modern alkotás, talán mondhatjuk, az egyik legtisztább a maga nemében. 1938-ban készült, négy évvel a budapesti, körtéri „gomba” előtt. Funkciója, a modern nagyváros motorizált közlekedésének szolgálata is megfelel a korszellemnek. Tömegének negyed kör alakja a két főirány dinamikus kapcsolatát adja vissza. Az ív dinamikáját erősíti a homlokzaton végigfutó üvegfelület, és az azt kísérő konzolos, merészen vékony vasbetontető. A korabeli

²⁴ Dr. Winkler Gábor – Kurcsis László: Győr 1939-1999, 31. old.

²⁵ Az épület belseje sajnos a későbbi átalakítások során a felismerhetetlenségig átforgatózott. Végül az épületet 2003-ban Czigány Tamás tervei alapján teljesen átépítették – immár másodszor története folyamán. Ugyan a Lakatos-féle ház elvesztése fájó, de Czigány Tamásék a ház szellemiségét megőrizték azáltal, hogy a kortárs épület is kívül visszafogott eleganciával, belül nagyvonalú kialakítással foglalmazták meg.

Győr modern építésze a két világháború között

A OTI-rendelőintézet
Lakatos Kálmán, 1937

B IBUSZ pavilon
Lakatos Kálmán, 1938 (lebontva: 1970 k.)

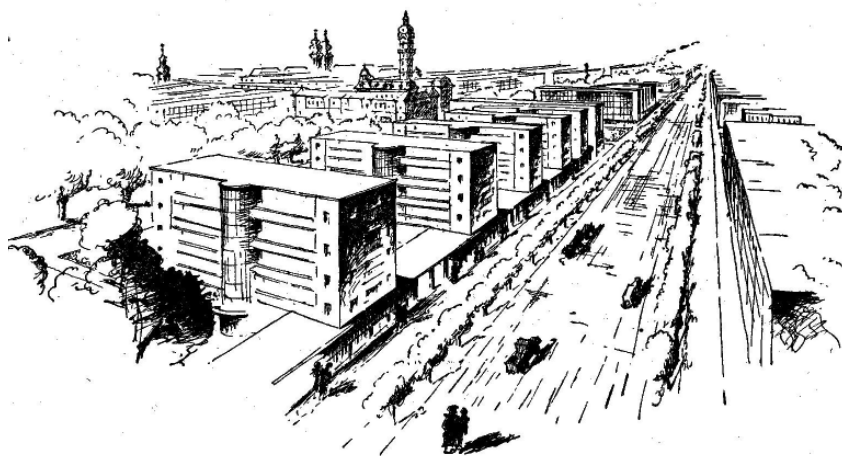

C IBUSZ pavilon
Lakatos Kálmán, 1938 (lebontva: 1970 k.)

Lakatos Kálmán és az 1945 utáni újrakezdés nagyszabású reményei

D Győr, a romváros élni akar!
Kiadvány 1947-ből.

E Budapest-Bécs új műútja, 100.000 lakosú város központja
Lakatos Kálmán látványterve, 1947

kritika elismerően így ír róla: „[...] Szerencsés volt már a tervező kiválasztása: Lakatos Kálmán építészmemők találékonysággal, a mai szellemű építész felfogással és tudással a feladatnak egészen mintaszerű megoldását mutatta be: az épületet roppant könnyedség, nyíltság jellemzi, ragyog az üvegfelületek fényében, s megtagad mindennemű rokonságot a ma elterjedt álromantikával, - dicséret illeti ezért a tervezőt s az építető várost is, amely nem kényszerítette tervezőjét arra, hogy a város közepére csárdát építsen, azzal az indoklással, hogy a városban hívja fel az idegen figyelmét arra, hogy van magyar falusi, paraszti építészet – amiről az idegen meggyőződhetett, míg a városba érkezett! [...]”

Sajnos a dicséret nem vonatkozik a hetvenes évek városvezetésére, mely – az új buszpályaudvar megépülése miatt ugyan funkcióját veszített – épületet lebontotta.

A második világháború utántól 1956-ig

Az újrakezdés lendülete, Lakatos 1947-es rendezési terve

Győr Város rendezési terve, Tér és Forma 1947, 198. oldal

A második világháború Győrben nagy pusztítást végzett, a hadiüzemek jelenléte miatt sok bombatámadást kapott. A pusztítás utáni romeltakarítás ugyanakkor nagy, talán túlzó lendülettel indult meg. Több, értékes historizáló, szecessziós épület esett a nem mindig indokolt bontásoknak áldozatul²⁶.

Az újjáépítés nagyvonalú városrendezési tervét Lakatos Kálmán jegyzi, aki az idegenforgalmi pavilonnál elért színvonalú modern szellemében képzelte el az új, „100.000 lakosú Győr” jövőjét. (9/E és 10/A)

A rendezési tervben sok ismerős gondolat köszön vissza az 1929-es pályázatból, de az építészeti formáláson meglátszik az a modern felé való fejlődés, mely a húsz év alatt végbement. Leglátványosabb eleme, amelyről az építész rajzot is készített, a vasút délebbre helyezésével, felszabadult terület új beépítése. Látszik, hogy a középkori-barokk és a XIX. századi belváros mellé, dél felé „folytatva a sort”, additív módon egy új, központi várostengelyt képzel el. A terv előnyének mondható a vizionált építészeti megformálás, mely alapvetően emberléptékű, jó arányú sávházak sorozatát képzei el. Ezek földszintjeként az út mentén végigfutó üzletsáv szolgálja ki a járókelőket. Azonban az additív gondolkodás hátránya, a városközpontok egymásmelletti életképességének problémája nyilván felvetette volna azokat a városszerkezeti kérdéseket, melyekkel ma is szembenéz Győr.

Kiemelendő Nádorváros rendezése és szabályozása, mely a terv másik hangsúlyos pontja. (Nádorváros fejlődése a korszakban újabb kutatásokat igényelne, így csak a hatvanas években megkezdődő lakótelep építéseknel térek ki rá röviden, ott sem a konkrét építkezéseket számba véve, hanem általánosságban szólva a tömeges lakásépítésről.)

Az átmenet építésze és a Szent István lakótelep, 1947-1952

A Győri Tervező Iroda terveihez, Magyar Építőművészet, 1953/7-8, 295-302 old.

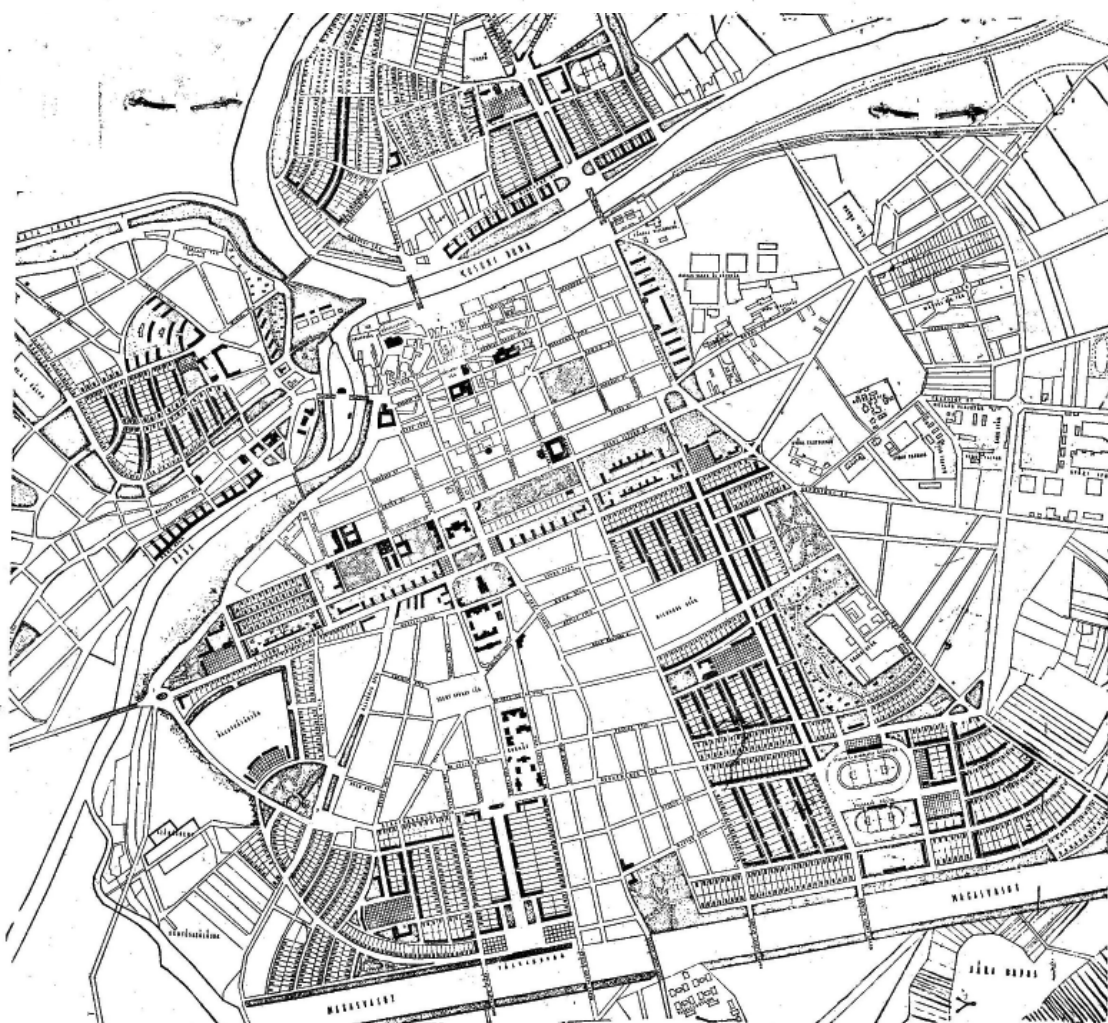
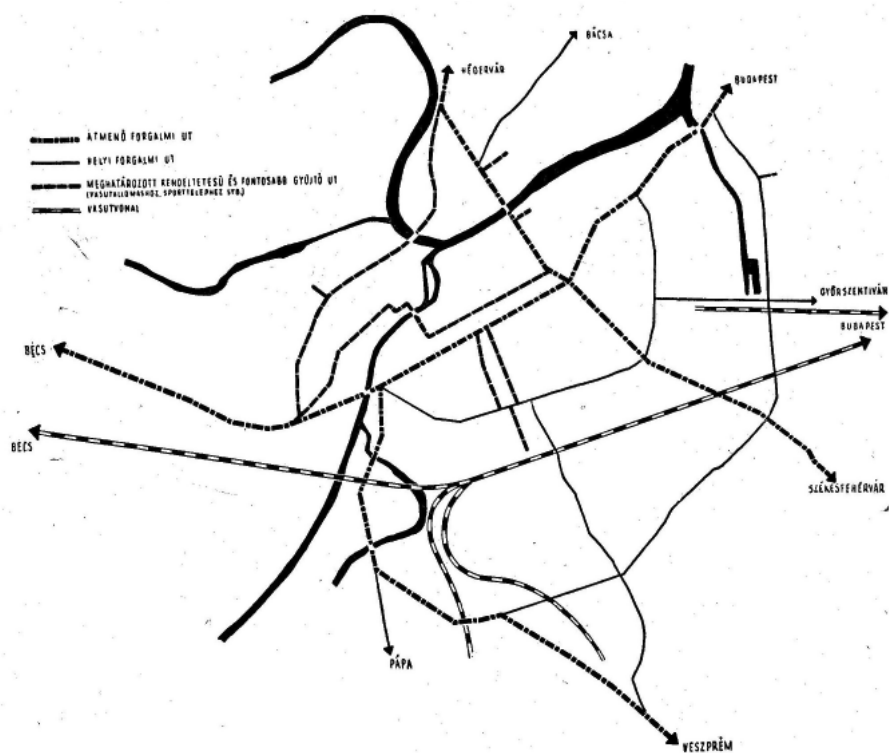
A háború után azonban, mire a város nagyobb léptékű újragondolása napirendre került, a szocialista diktatúra határozta meg az onnantól követendő irányvonalat, így Lakatosnak új rendezési tervet kellett készítenie a szocreál építészet elvei szerint. Ugyanakkor születik ebben a pár évben is néhány figyelemre méltó modern alkotás. Az építészeti formálás párhuzamos megjelenése Győrben különösen is figyelemreméltó.

Az összemosódás egyértelműen látszik Lakatos új rendezési tervének makettjén, amit szemlélve képet kaphatunk arról, hogy hogyan próbálta meg Lakatos modern elképzeléseit és az ideologikus építészeti összefésülni. (11/A)

A megjelenített rész az egykori köztemető helyén épülő új lakótelepet mutatja. A terve elkészültekor az északi rész házai (11/B és 11/C) már állhattak, hiszen azok modernségük okán valószínűleg adottságként jelentek meg. Ugyanígy állt már a Wágner László köz- és gőzfürdője is (12/A), mely a korszak másik modern épülete. Látható, hogy a vasút délebbre helyezésének ötletét nem vetette el, helyén húzódik az új főút – lábakra állítva – egy tágas park fölött.

Érdekes megfigyelni, hogy a lakótelep addigra már elkészült részét szigorú homlokzati architektúrával kialakított házsorok veszik körül, meglehetősen keményvonalas elrendezésben. A park fölé lábakkal emelt „városi autópálya” Le Corbusier-i felfogása éppúgy túlzásnak tűnik, mint az északon, óriási bontásokkal megvalósítandó mintaszerűen szocreál épületek. A két véglet egyszerre való megjelenítésének tényéből kiindulva nem valószínű, hogy Lakatos ezt az öszvér kialakítást alaposan megfontolta, vagy komolyan gondolhatta volna. Szintén ellentmondás, hogy, míg az északabbra látható kelet-nyugat irányú, fákkal kísért út esetében felsejlik egy szocreál sugárút tipikus képe, addig, maga a valódi főút attól délre, a park felett lebegve

²⁶ Bővebben: Dr. Winkler Gábor: Győr 1939-1999.

A

Köz- és Gőzfürdő,
Wágner László (VÁTI), 1948

B

Új beépítés a belvárostól dél-keletre részén, déli oldal
Mináry Olga (tipusterv), 1960 k.

C

Nádor utcai lakótelep
Mináry Olga (tipusterv), 1960 k.

D

Hűtőház Gyárvárosban
Wannenmacher Fábán, 1951

Lakatos Kálmán beépítési terve és a Szent István úti lakótelep

A

Rendezési terv makettje
Lakatos Kálmán, 1950 k.

B

Új beépítés a belvárostól dél-keletre részén, északi oldal
ismeretlen építész, 1947 k.

C

Új beépítés a belvárostól dél-keletre részén, északi oldal
ismeretlen építész, 1947 k.

D

Új beépítés a belvárostól dél-keletre részén, déli oldal
Selényi, 1950 k. | Schall, 1950 k.

E

Új beépítés a belvárostól dél-keletre részén, déli oldal
Schall, 1950 k. | Selényi, 1950 k.

attól délre, a park felett lebegve fut. Furcsa továbbá az is, hogy a szocreál épületek mellett a lakótelep északi részét „feltűnésmentesen” kiegészíti két, meg sem valósult modern épülettel²⁷.

Itt térek ki röviden az északi hat modernista épületre és a fürdőre, melyek még el tudták kerülni a szocreál klasszicizáló díszítés kényszerét. A lakóházak tervezője sajnos eddig ismeretlen, említést sem találtam sehol róluk. Kiemelkedő építészeti minőségüket többek között változatos tömegképzésük, valamint az üveg, a vakolt felületek és a téglaszellelmesen összetett alkalmazása adja, bár belső kialakításuk a lakók tapasztalata alapján túlságosan is szűkös. Szellős telepítésükkel szép közpark alakult ki, ami máig jó hangulatú és emberi életteret ad a lakóknak, még úgy is, hogy a főforgalmi út közvetlenül mellette dübörög el.

A fürdő építészeti kialakítása szintén értékes, a Magyar Építőművészet egyenrangúként említi többek között a MÉMOSZ székházzal, mint ezen évek építészetének jellemző képviselőit.²⁸ Sajnos funkciója, a „közfürdés” elévülése, az üzemeltetési nehézségek, az új termálfürdő felépülése és talán a telek túl értékes volta is hozzájárult ahhoz, hogy hamar, 1972-ben bezárt, majd kb. két évtizeddel később lebontásra került²⁹.

Visszatérve Lakatos városrendezési tervéhez, annak reális, (vagy addigra más meg is valósult?) része a lakótelep déli beépítése. (11/D és 11/E) A terve ezen része azért is kiemelendő, mert csak itt érhető tetten az a konstruktív igyekezet, hogy valami módon a szocreál tömbös telepítése és a modern oldottsága közötti egyensúlyt megtalálja. Az öt darab, klasszicizáló elemekkel megépült kockaház (Selényi István tervei) és Schall József dunaújvárosi típusterve, két ún. „nagybivaly” egyszerre törekednek az északi oldott beépítés mintáját követni, ugyanakkor az épületek megfelelő elforgatásával a szocreálban elvárt tömbös beépítési struktúrát is megvalósítják.

A lakótelep további története röviden kitekintést enged a hatvanas évekre is. Az óbudai kísérleti lakótelep ekkorra már állt, és az ott felépült új lakástípusokat országszerte alkalmazták. A telep egyik legsikerültebb épületének tipizált változata, Minary Olga tervei alapján, Győrben két helyen is felépült. A tárgyalt telepen három, míg a Nádor utcában négy példány (12/B és 12/C).

A városrendezési tervvel ellentétben vasút végül nem került el a helyéről, így a főút is a helyén maradt, megakadályozva a lakótelep északi és déli részének összeépülését. Ennek eredményeképpen mára gyakorlatilag két külön egységként kezelendők. Ezzel együtt szerencsére a szocreál háztömbök sem épültek fel a maketten látható módon.

Végül megemlítenék egy ipari épületet, a hűtőházat, mint a győri modern ipari építészet egyik legharmónikusabb alkotását (12/D). Tervezője Wannenmacher Fábián, szép téglaburkolatával és funkionalista kialakulásával 1950 körülre készült el.

²⁷ Az északi modern házakból csak hat darab épült fel, valamint a keleti végüket lezáró ún. „nagybivaly” ház is csak a maketten létezik, míg a két déli ekkor már épülhetett.

²⁸ „[...] A felszabadulást követő évek építészetére az elmélet ismeretének hiánya nyomta rá a bélyegét. Sok jószándékú és haladó felfogású építész abból az alapvető tévedésből indult ki, hogy a szocializmus igényének a funkcionalizmus irányzata bizonyára megfelel, mivel annak alapítói és követői a kapitalista társadalomban a haladó és a Szovjetunióval rokonszenvező réteghez tartoztak. A Szovjetunió építészeti gyakorlata szélesebb körben csak 1948 után - az állami tervezőirodák felállítása óta - vált ismeretessé. [...] Az állami tervezést megelőző és annak kezdeti időszakára eső periódus építészeti törekvéseire legjellemzőbb épületeknek talán a "Belügyi"- és a MÉMOSZ székház, a budai "Pontház", az Agrártudományi Egyetem, a Győri fürdő és a Fehérvári úti rendelő tekinthetők. [...]”

Gádos Lajos: Tíz év építésze a középületek tükrében, in: Magyar Építőművészet, 1955/3-4 szám, 57. old.

²⁹ „A fürdőt komoly nehézségek mellett koks- és olajkázánokkal üzemeltették. Üzeme gazdaságtalan volt, mert 10-11 Ft/fő önköltség mellett a belépőjegyért 3-4 Ft-ot kértek. A lakosságnak mégis nagy szolgálatot tett, mint tisztasági fürdő, majd 1957-től, mint fedett uszoda és tréningmedence is. [...] Befogadóképességére csak az évi forgalomból lehet következtetni - mintegy 300 főnyi lehetett a napi kapacitása. [...] Kihasználságát a termálfürdő üzembe helyezése kedvezőtlenül befolyásolta, mert a fürdővendégek egy része oda pártolt át. [...] A fürdő 1972. április 30-ig működött, amikor sport- és egyéb célokra más szervezetek vették át, de nem használták vízi sportra. Sokan ma is sajnálják megszűnését.”

in: Győri Tanulmányok 3. 1974.

A szocreál Győrben

A Győri Tervező Iroda terveihez, Magyar Építőművészet, 1953/7-8, 295-302 old.

1949-től vette át a regionális tervezési feladatokat az Győri Állami Tervező Vállalat. Első igazgatója Hegedűs Ernő, első főmérnöke Lakatos Kálmán lett. A vasút délebbre helyezése nem valósult meg, így csak ezen adottságot elfogadva épülhetett tovább a város. Az új vasútállomás (13/D) a régi helyén épült fel, Győr jellegzetes szocreál alkotása. A homlokzatának monumentális darabossága mellett a belső tereinek megfogalmazása sokkal finomabb és modernebb nyelvezettel történt, sajnos ez mára alig érzékelhető.

A rendezési terv után Lakatos Kálmán is újabb munkához látott. Tervezésében épült meg a város addigi legnagyobb lakóépülete, az ún. hatemeletes a Szent István út északi oldalán. Az 13/A és 13/B ábrán jól láthatóak az épület kérdései.

Az első kép a fotós jó szemét is dicséri, amennyiben észrevette ugyanazon építész két, alig több mint egy évtizeden belül egymást követő munkája közötti ellentmondást. (A busz megjelenése a képen utalás lehet a szerző szimpátiájának irányára is.) A második kép feltárja, hogy óriási tömegével mekkora léptékbeli váltást hozott. A Borbíró- Valló könyv 1956-ban kora építkezéseinek rövid leírásában finoman elkerüli a léptékváltás kérdését, csak annyit mond, hogy épült egy „nagyszabású irodaház” épült.

A háború utáni lakásépítésekről a következőket jegyzi meg: „[...] a városfejlesztési terv megvalósításáról a város pénzügyi újjáépítési tervének egyik, 17 pontba foglalt része adott érdekes képet: új lakóházak építése kizárólag szövetkezeti alapon történhetik, éspedig 100 házaz, avagy 100 lakásos egységekben, melyekért a kölcsönök visszafizetéséig a 100-100 tulajdonos egyetemlegesen felelős – típustervek szerint, tipizált épületelemekkel kell építeni – és csak közművel ellátott telkeken szabad új lakóházakat emelni, a Belvárosban pedig csak emeletes formában.”³⁰

A leírás szinte egy az egyben megfelel a „hatemeletes” kialakításának. Az épületben 102 lakás van, a belvároshoz közel eső, egykori épületek helyén épült. A tipizálás is tetten érhető, mégha egyelőre nem is annyira a szerkezetekben, mint a lakások kiosztásán és a homlokzaton mutatkozik meg.

Ahogy Winkler Gábor is írja³¹, később a „hatemeletes” léptékéhez igazodtak a főút északi oldalának további épületei is. (15/B és 15/C) Méretén túl építészeti minőségének megítélése is érdekes kérdés. Az eddig röviden elemzett Lakatos munkák fényében inkább az építész egyfajta küzdelme látszik a házon, ahogy a rendezési tervnél is előkerült az önellentmondás a nyitott tervezői szellem és az erőltetett ideológia között. Lakatos mintha nem akart egyfajta „megalkuvásba” belemenni, mint azt több jelentős tervezőtársa tette³².

A GYŐRITERV-nél ennek az időszaknak fontos, Budapestről leosztott feladata volt a kenyérgyárak tervezése. Az országszerte sok helyen felépült üzemek igényes építészeti kialakítását Lakatos vezette.

Az építész utolsó épületét, a Rába mozi épületét (13/E) már nem ő, hanem Harmati János fejezte be. Az 1956-os forradalomban a Forradalmi Tanács tagja volt, disszidálnia kellett. Előbb Bécsbe ment, majd Amerikába távozott. A disszidálás és az ellenállás ténye talán érv lehet amellel, hogy míg a modern formálásban Lakatos egyértelműen elérte kora nemzetközi színvonalát, addig szocreál tervei sok ellentmondást hordoznak³³.

³⁰ Borbíró- Valló: Győr városépítéstörténete, 284. old.

³¹ Dr. Winkler Gábor így ír az épületről: „Nem lehet nem észrevenni azt a nagy buzgalmat, ahogy ezek a lapos tetős, tagolás nélküli házak egy elképzelt »új Győr« új arcát kívánták megmutatni. Meglepő, hogy még az ötvenes évek »szocialista-realista« stílusa is – mely más városainkban historizáló formáival, magastetős épülettömegeivel viszonylagos harmóniát mutat – Győrben előremutatóan agresszív és érzéketlen környezetével szemben. Jó példa erre Lakatos Kálmán »hatemeletes« lakóháza a Szent István úton, mely túl magas és túlságosan tömeges is; erőteljesen kiugró, vízszintes párkánya az elkövetkező évek toronyházainak megoldását vetíti előre, homlokzata pedig túl nagy felületű, a nyílások monoton sora is unalmasan szabályos.” in: Magyar Építőművészet 1993/5. 7. old.

³² A korszak ilyen, termékeny „kompromisszum készségének” eredményére Győrben Rimanóczy Gyula Ipari iskolája jó példa, ahol a kötöttségek megkerülésére az építész a téglalapépítészet és a skandináv klasszicizálást alkalmazta.

³³ Néhány, Lakatoshoz köthető lakótelep megvalósult Nádorvárosban is (13/C), ezek a szocreál jellemző tömbös elrendezést és építészeti formaképzését mutatják.

A szocreál Győrben

A

„Hatemeletes” lakóház
Lakatos Kálmán, 1952.

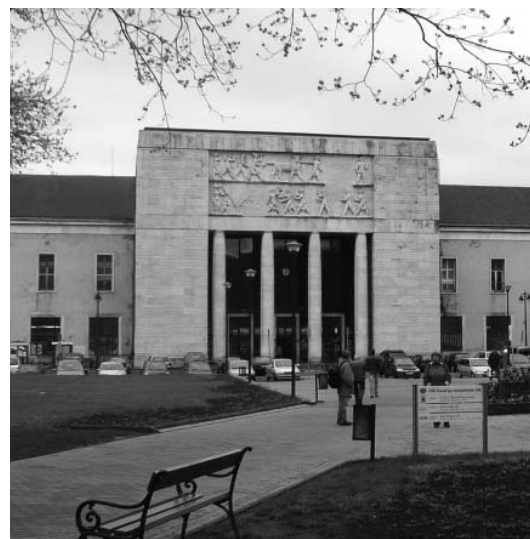
B

„Hatemeletes” lakóház
Lakatos Kálmán, 1952.

C

Lakóépület, Malomliget
Lakatos Kálmán, 1953 k.

D

Vasútállomás
Éhn József, Dianóczky Dénes, Vas Dénes, 1958

E

Rába Filmszínház
Lakatos Kálmán, Harmati János, 1956-58.

F

Állami áruház és lapostetős belvárosi foghíjbeépítés
1955 k.

A történeti belváros kialakult foghíjainak kiegészítése is a korszak fontos fejezete. Ezek egyelőre, mint ahogyan a belváros későbbi foghíjépületei sem, nem szerepelnek a bemutatásban, jelentőségüket nem tartottam olyan fontosnak, hogy egyedileg számba vegyem őket, csupán általánosságban a történeti beépítéshez való viszonyulásukra térek ki röviden. Némelyik kifejezetten érzékenyen illeszkedik be a régi házak sorába, némelyik még ugyan homlokzatával és méretével alkalmazkodik, de lapos teteje már idegenül hat, míg szélsőséges példaként az Állami Áruház típusú épületét emelhetjük ki. (13/F)

A belváros a hatvanas és hetvenes években.

Fátay Tamás új rendezési terve, az új belváros a hatvanas években.

Városépítés 1967/3, 3-17. oldal

A nagyvonalú fejlesztések a szocialista tervgazdálkodás és az erőltetett iparosítás keretei között a hatvanas évekre végre elérhető közelségbe kerültek. Győrt az ország harmadik ipari városává fejlesztették, és az ipari beruházások mellett megvalósulhatott az új, modern belváros kiépítése is.

A Városépítés 1967-es, márciusi száma is segít, hogy képet kapjunk az új fejlesztésekről és szellemi háttérükről. 1961-re elkészült a város új rendezési terve Fátay Tamás (14/A) vezetésével (a cikket is ő írta). Az alábbi idézetből sejthetjük a teoretikus alapokat, melyek a belváros leendő építkezéseit meghatározhatták:

„A történelem városalakító tényezői és a jelen kor gazdasági, társadalmi energiái között a léptékkülönbség már oly nagy, hogy a városcentrum alapjainak teherbíró képessége nyilvánvalóan kimerültek. Újjászervezésük szükségszerű. [...] A rekonstrukció megvalósításánál lényeges feladatunk a történelmi városmag konzerválása. [...] A konzerválás lényegében a régi épületek felhasználásának helyes megválasztását, raktárak, intézmények, egészségtelen lakások felszámolását jelenti. [...]”³⁴

Kiderül, hogy a történeti belváros, mint a korábbi tervekénél is, csupán egy adottság, melyet meg kell tartani, de funkcionális szerepet nem kap. Így, ugyan történtek lépések a leromlott állapotú házak megújítására és az itteni lakások korszerűvé tételére, de ezen túl nem volt cél új funkciók elhelyezése, hiszen azok az újonnan épült városközpontban kapnak helyet. A belváros értéke legfeljebb „hangulatossága” és turisztikai vonzereje.

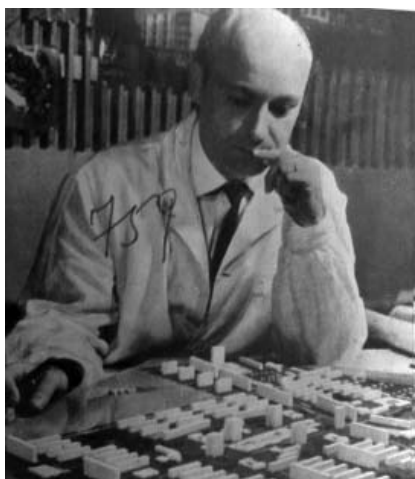
Sokat sejtető a következő idézet is: *„Az új lakótelepekkel párhuzamosan az elavult lakóterületek rekonstrukciója is cél, melyeknek magas szanálási aránya kiegyenlítődik a tömeges lakásépítés szanálásmentes adottsága által.”³⁵* (A sántító érvelést elsősorban néhány, jelentős lebontott XIX. századi épületre, de talán leginkább az infrastruktúra nélküli, tervezetlen, kertvárosias telepekre vonatkoztathatjuk.)

Úgy tűnik, az új belvárosnak, mely a Szent István út mentén épült ki, két meghatározó előzményét láthatjuk.

Az első Lakatos Kálmán nagy tömegű, szocreál „hatelemetes” lakóépülete. Másfelől párhuzam vonható a XIX. századi városfejlesztés és a XX. század hatvanas éveiben megvalósult beépítés között párhuzam vonható abból a szempontból, hogy mindkettő additív módon, a régi belvárostól egyfelől elhatárolódva, másfelől annak szerkezeti struktúráját folytatva épült ki. A kapcsolat a 15/D képet nézve látható, az új épületek a XIX. századi struktúrát folytatják, mondhatni egészítik ki, saját építészeti nyelvezetükkel. A léptékváltás is nyilvánvaló a historizáló városközponthoz képest, azonban megfigyelve az épületeket arra a következtetésre juthatunk, hogy a századforduló körüli építkezések léptékváltása is legalább hasonló lehetett.

³⁴ Városépítés 1967/3, 13. oldal

³⁵ u.o.

Hamarosan megkezdik Győr új lakónegyedének, a győri Nádorvárosnak az építését. A képen: Fátay Tamás az általa szervezett új városrész makettjével. (MTI – Hadasi János fotója)

A

Fátay Tamás Nádorváros rendezésének makettjével, 1960 k.

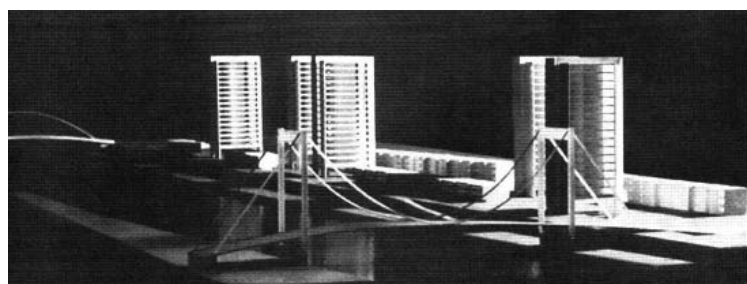
B

Győr rendezési terve
Fátay Tamás, 1960

C

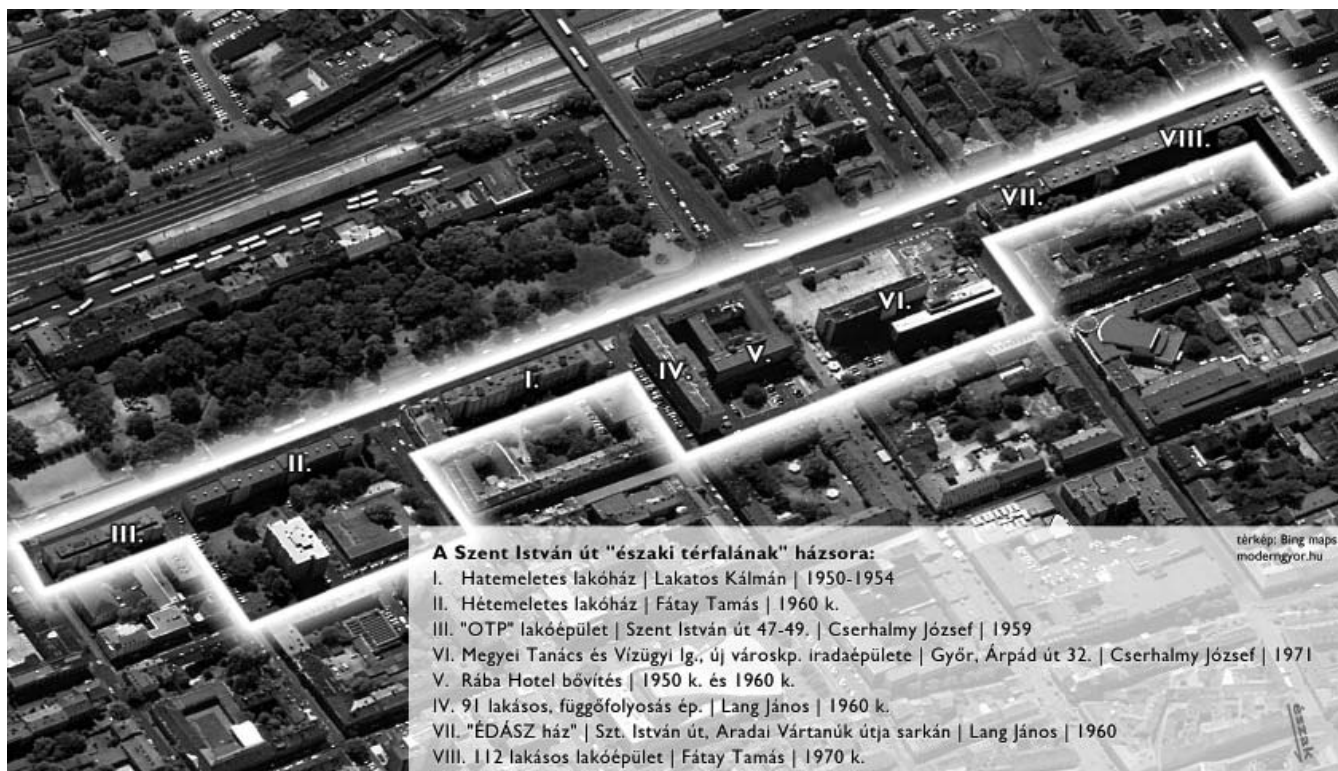
Fátay Tamás Révfülu rendezésének makettjével, 1960 k.

D

Révfülu rendezési tervének makettje
Fátay Tamás, 1960

A belváros változása a hatvanas években

A A belváros hatvanas évekbeli beépítése

B A mai Szent István út a hatvanasévekbeli átépítés előtt 1905 k.

C A mai Szent István út a hatvanasévekbeli átépítés után 1970 k.

D A győri belváros új beépítése és a XIX. századi fejlesztések kapcsolata, 1980 k.

E A Szent István út képe a Városházától nyugatra, „ÉDÁSZ”-ház Lang János, 1960 k.

Az új építkezések drasztikussága és legfőbb telepítési problematikája leginkább a lineáris elrendezés. Mintha Lakatos kényszer szülte „szocreál” sugárút koncepciója maradt volna a reálisan megvalósítható alternatíva³⁶. Úgy kerül itt szembe a telepítés és a z épületek kialakítása, mint ahogyan a XIX. században.

A következőkben röviden sorra veszem az új belváros épületeit, egy-két mondattal kitérve mindegyikre. A rövid bemutatáshoz az 15/A képet használom segítségül, ahol a főbb épületeket megszámoztam.

A rajzon VII. számmal jelölt épület volt az első, mely az új koncepcióban megépült. Lang János terve formálásában és méretében is érzékenyebb, mint az őt követő társai³⁷. A 15/E képen jól látható a különbség közte, és a VIII. számmal jelölt óriási méretű, 112 lakásos épület között, mely a beépítés utolsó, de talán legagresszívabb és legszellemtelenebb alkotása.

A Rába Szálló (második) bővítése, valószínűleg funkcionális okokból is a régi épületet kiegészítve, zárt sorúan épült meg. Ennél jobban sikerült a szomszédságában álló, Lang János tervezte függőfolyosós ház (IV-es számú). Szabadon álló tömege és az útra merőleges elhelyezése, és függőfolyosós volta miatti plasztikusságával oldja a beépítés merevségét. A 90°-os elfordítás a belváros feltárulása szempontjából is előnyös.

A II. számú házat Fátay Tamás tervezte. Érdekes motívum az erkélyek eltoltságából adódó „vibrálása”, de ez kevésbé oldja falszerűségét. Ez a ház, a korábban a honlap működését illusztráló példaként bemutatott „Sztár-garázs”-tömb első épülete.

Kelet felé az utolsó épület az ún. „OTP” ház, III.-as számmal jelölve, szintén Fátay Tamás nevéhez köthető.

A Vízügyi Palota, vagy Megyeháza épületének terveit Cserhalmy József és Fátay Tamás közösen készítették (VI.-os számmal jelölt). Itt megint csak visszautalhatunk a párhuzamra a XIX. századdal, hiszen az épület sok szempontból a Városháza viselkedését követi. Azonosnak mondható többek között monumentalitásra való törekvés. A századforduló városvezetése vélhetően ugyanúgy fontosnak tartotta a hatalmának és gazdagságának reprezentálását, mint a megyei szocialista vezetése. A két épület telepítése is azonos, egy tömb közepén állnak³⁸. A tömb maradék részét a városházánál kert foglalja el, míg a megyeháza körül egy modern nagyvárosnak megfelelő tér létesült, alatta mélygarázzsal. Kettejük hasonló szellemisége, de szembenálló építészeti formálása akár egyfajta térkitöltő kontrasztot is képezhetne, de a valóságban a túl terjedőssé vált teret nem tudja kitölteni sem ez az elméleti „feszültség”, sem városi funkciók.

A belvárost átszelő kelet-nyugati új tengely, a belváros megújítása a hetvenes években

A belvárost átvágásának terve egy új „kelet-nyugati tengely”-lyel az építkezések végső és legdrasztikusabb lépése volt, szerencsére nem valósult meg teljesen (16/A és 16/B). Sajnos az eddigi kutatásaim során erre vonatkozóan kevés adatot találtam, így röviden kitérek rá Winkler Gábort idézve:

„Időközben a történeti városszerkezet átalakítása is megkezdődött. Az átalakítások szükségességét az Újváros és Gyárváros közötti kapcsolat zavaró hiányával indokolták. Somfai András közlekedéstervező mérnök a Belváros gyökeres átépítését más okokból is szorgalmazta. Több tanulmányában kifogásolta, hogy a történeti belváros szerves egységet alkot a 19. század során létrejött déli tömbökkel. Az organikus összenőtt, nagy történeti beépítés kiszolgálása gyors és kényelmes autókkal így szinte megoldhatatlan, vélte. »A várostervezés egyik alapvető feladata, hogy az évszázados szemléletbeli hiányosságok ezen következményeit a korszerű elvek alkalmazásával fokozatosan felszámolja.« Ennek megfelelően az egykori bástyákkal körülvett belváros és az attól délre felépült Ferdinánd- és Ferencváros »gyökeres

³⁶ Dr. Winkler Gábor így ír erről: „[Lakatos épülete] sajnos példaértékűnek bizonyult. Az elkövetkezendő években a Szent István út teljes hosszában ilyesformájú tömegekkel épült be; néhány év leforgása alatt magas épületek sűrű falá takarta el a Belváros tornyokkal csipkézett, gazdag látványát.” in: Magyar Építőművészet, 1993/5, 7. old.

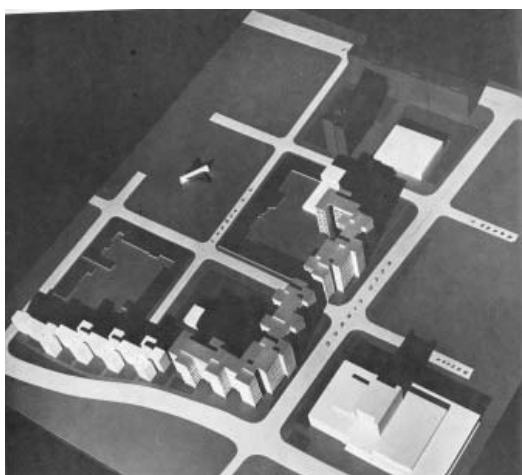
³⁷ „Ekkor azonban még nem látszott egyértelműnek, hogy a főút nagyszabású átépítésére valóban sor kerül-e. [A ház] bölcsen és megfontoltan a meglévő házak magasságát követte. Szellemes tetőfelépítménye – bár az épület maga lapos tetővel készült – a magas tetős házsorhoz igazodott.” (Dr. Winkler Gábor: Győr 1939-1999, 153. old.)

³⁸ A tömb szanálása sok, fájó bontáshoz vezetett, bővebben ld. Winkler Gábor: Győr 1939-1999.

A belváros változása a hetvenes években

A A belváros hetvenes évekbeli beépítése

B A beépítés tervváltozata

C Győri Nemzeti Színház
Harmati János, Vincze Kálmán, 1977

D Az hetvenes évekbeli beépítésekkel járó bontások

E A Győri Nemzeti Színház oldalának mozaikja, háttérben a belvárosi panelházak.

szétválasztására» tett javaslatot. A győri Belváros kelet – nyugat irányú »az Egység tér – Arany János utca – Schweidel utca – Varga utca Schönherz utca – (Pálffy utca és Schwarzenberg utca) vonalán a Belvárost hosszirányban, tengelyszerűen feltáró és Arany János névvel jelölt forgalmi úttal« tervezte átvágni. [...] A munkálatok minden korábbinál nagyobb bontásokkal jártak.[...]»³⁹

Tehát a Fátay Tamás elképzelése szerint az ugyan nem fejlesztett, de alapvetően békén hagyott belváros mégiscsak veszélybe került a hetvenes években közlekedési szempontok miatt. Az organikusan mondható egymásra épült korszakok struktúráját igyekezett a terv végleg megbontani. Szerencsére csak torzó maradt, hiszen, ugyan nagy bontásokkal járt (16/D), de végülis a közlekedési út nem készült el végig, így „csak” az épületállomány és a beépítés változott, de a belváros teste egyben maradhatott.

Keletről nyugat felé haladva elsőként panelos tízeemeletesekkel találkozunk. Ezután egy egész tömböt elfoglaló, „ideszállt úrhajóként” jelenik meg a Győri Nemzeti Színház óriási épülettömege (16/C és 16/E). Tervezői Harmati János és Vincze Kálmán. Ezzel a gigantikus épülettel teljesült be a győriek nagyon régi vágya (ld. korábbi színház-tervpályázatok), hogy színházuk legyen.

Tovább nyugat felé a „Hungária”-tömb, szinte teljes átalakításával találkozunk⁴⁰, majd, ugyan szintén zártan, a tömbhatárt követve telepített, de léptékében és építészetében a belvárostól teljesen idegen Skála- Áruház zárja a sort.

A hetvenes évek átalakításai során talán még a hatvanas évekhez képest is vitathatóbb építészeti alkotások születtek, érzékletlenebb módon. A belváros addig jórészt tiszteletben tartott „érintheatlensége” itt csorbát szenvedett.

Lakótelepépítések

Fátay Tamás belvároson kívüli tervei

Városépítés 1967/3, 3-17. oldal

A Városépítés cikke hosszabban foglalkozik a lakótelepek és a közlekedés fejlesztésével. Fátay a cikkében kitér a régi és az új belváros viszonyára, hosszan foglalkozik a déli, nádorvárosi, elsősorban lakótelepes fejlesztésekkel (14/A), és röviden kitér az infrastruktúra, a zöldterületek és az ipari telepítésekre is.

Bevezetőjében több pontban kiemeli Győr akkori viszonylagosan kedvező helyzetét és infrastruktúrájának fejlettségét, az ipar és a turizmus jelentőségét. A várostestet is alapvetően alkalmasnak találja a további bővítésre, csupán a „már felismert anatómiai szerkezetre” támaszkodva kell a „teherbíró képességének és a további teherviselés nagyságrendjének ésszerű meghatározása” a nagyszabású fejlesztéseket meghatározni.

A feldolgozásomban, mint a bevezetőben említettem, a lakótelepekre csak röviden térek ki, mivel azok külön kutatást igényelnének. A cikk a belvároshoz képest jóval részletesebben tárgyalja a déli fejlesztéseket, és általános tanulságokat ad a hatvanas évek típustervezési és lakótelepítési gyakorlatának már akkor érzékelhető ellentmondásosságairól, így röviden, inkább csak az elméleti szempontok kiemelve, foglalkozom ezzel is, elsősorban Fátay cikkéből vett idézetekre támaszkodva.

„A várostest bővítésével és a rekonstrukciók reális számbavételével Győr várható racionális nagyságrendje 180 000 fő⁴¹. [...] A lakásépítés zömmel házgári termékek felhasználásával történik szanálás nélküli területeken 6-7000 lakásos egységekben. E célra rendelkezésre álló területek megközelítően 40 000 db. lakás elhelyezését biztosítják I. ütemként Nádorvárosban, II. ütemként Révfaluban.”(14/A-D)

A cikk írásának idején már épült (1966 és 1968 között) a nagypanelek előállítására alkalmas regionális házgár⁴². Az addigi kísérletezést és a kis- és középblokkos építést felváltja a nagypanel. Fátayt idézve

³⁹ Dr. Winkler Gábor: Győr 1939-1999, 171. oldal

⁴⁰ Ez két ütemben készült, az első, 1960 körüli ütemet egészítette ki később még egy, az új tengely beépítéséhez igazodó ütem.

⁴¹ Ma kb. 130.000 fő.

⁴² Virág Imre: Győr Megyei Állami Építőipari Vállalat, in: Hajós György (szerk.): A Magyar Kivitelező Vállalatok Története, 302. old.

látszik, hogy nem csak a szerkezet, de a felülről irányítottág is nem kívánt kötöttségeket hozott. Egy részt érdemesnek tartottam hosszabban idézni, mert olyan gondolatokat fogalmaz meg, mely nem csak jelen példa esetében, de általánosságban is érdekes:

„A [nagy]paneles építési módnál gyakorlati tapasztalatunk még nem volt. Mindent egy lapra, a vélt kivitelezési termelékenységre tettünk fel. Sajátos módon az ÉM⁴³ írta elő Győr esetében, hogy a nádorvárosi 6300 lakás közül 70% 5 szintes, 25% 10 szintes, 5% 15 szintes kell legyen. A beépítési tervet az ÉGSZI⁴⁴-vel kellett egyeztetni, nehogy a „mindenható” darukihasználás csorbát szenvedjen. Kötelezően előírták 4 fajta építményterv alkalmazását is, melynél a variációs lehetőségek kizártak voltak. Ilyen kemény feltételek mellett a beépítési terv értékét csak a lakótelepi funkciók jól megoldott működése jelentette. Az építészeti megfogalmazás nem adhatott mást, mint ezen funkcionális váz megcsontosodott kivételését. Az idő múlása lazított a közigazgatási előírások szigorán és végre kimondhattuk: nem lakótelepeket, hanem várost építünk.[...]

Külön kell foglalkoznunk típusstervezésünk helyzetével. A városrendező 4 vagy 5 fajta építménytervet kap a három dimenzió megkötöttségével. Variációs lehetőség csak annyi, hogy az egyes építményeket ragasztja, vagy nem ragasztja egymáshoz.”

Az építészeti egyfajta kényszerpályára került, mely miatt családottságának ad hangot Fátay. Később így ír, a „járható út”-ről:

„Győri tapasztalatok igazolták, hogy a telepítésrendezés tervezését a megvalósulás ellenőrzését csak decentralizáltan lehet megoldani, igazodva a helyi sajátosságokhoz, bekapcsolódva a helyi társadalmi és gazdasági vérkeringésbe.”

A következőkben néhány olyan példát veszek sorra, mely a nagypaneles lakótelep építést megelőzték. Ezekben a telepekben még kevésbé a kivitelezési, gazdaságossági és termelékenységi szempont dominált, mint inkább az építészettel egybekötött termékeny kísérletezés. Bár az idő előrehaladtával látjuk az egyre nagyobb kötöttségek, és így az emberi léptéktől való eltávolodás megjelenését is.

Egyéb bemutatandó építmények, eredmények

Az első lakótelepek – a konstruktív kísérletezéstől a kényszerű tömegességig

A második világháború utáni első lakótelep, melyről már hosszabban volt szó, a Szent István úti. Még ha egyes épületeire a szocreál rá is nyomta a bélyegét, a lakótelep összképe emberi léptéket, egyfajta kellemes változatosságot ad. A négy alaptípusú épület mindegyike még hagyományos, falazott technológiával készült, három-négyszintes, szabadon álló épület.

Nádorváros több részén, többek között Lakatos Kálmán tervei alapján is épületek szocreál lakótelepek. (13/C) Pontos számbavételük és elemzésük még a jövő kutatási feladata, de általánosságban elmondható, hogy szocreál lakótelepekre máshol is jellemző keretes beépítéssel készültek, klasszicizáló homlokzatokkal. A tömeges lakásépítés felé vezető úton hagyományos szerkezeteik és eleve túlhaladott beépítésük miatt inkább zárványként kezelhetők.

A következő lépés már az előregyártás kísérleti fázisa volt. Kis és középpanelek előállítására alkalmas üzem épült Győrben, ami még viszonylag szabad formálást engedett az építésznek. Vegyes alkalmazásukkal készültek el a Kígyó utcai (17/A és 17/B) és az Álmos utcai lakótelepek. Utóbbihoz kapcsolódóan épült fel Győr-Nádorváros első, közép-magasnak mondható épülete is, immár kísérleti előre gyártott technológiával (17/B).

Az előregyártás első, nagyobb tömegű építkezései középpaneles, kohósalak-blokkokból készültek. Kísérleti területe a Bartók Béla út volt. (17/C-E) Itt ugyan épült egy karakteres egyedi épület Lang János tervei alapján (17/D), de a többi ház már országos típusstervek adaptációja alapján készült el. Az új lakótelep kiegészítő

⁴³ Építésügyi Minisztérium

⁴⁴ Építés Gazdasági és Szervezés Intézet

Lakótelepek

A

Kígyó utcai lakótelep
1958 k.

B

Kísérleti előregyártást alkalmazó középmagas ház
1960 k.

C

Bartók Béla út középpaneles új beépítése
1960 k.

D

Bartók Béla úti beépítés egyedi tervezésű épülete
Lang János, 1960

E

Háttérben a „Mazsola”
cukrárszda, Lang, 1960

F

Nagypaneles lakótelepi táj Győrből

épületeit is megemlíthetjük, mint a „Mazsola” cukrászdát, vagy a „Kristály” éttermet. Később több helyen, pl. a Stadion utcában, vagy a Szabolcska utcában épültek házak ezzel a technológiával.

1968-ra felépült Győrben a házgyár, mely már a nagypanelos építkezések tömegességét volt hivatott kielégíteni. Ezek egyedisége – ahogyan a korábbi idézetben Fátay Tamás is rámutat – leginkább telepítésükben, mint építészetükben található meg, noha a nyolcvanas évekre kísérletek történtek a tömegalakítás változatosabbá tételére. Adyváros, Nádorváros és a marcalvárosi két ütem lakótelepei és kiegészítő középületei tárgyalásának különálló fejezetet lehet szánni a bemutatásban. (17/F)

Az iskolák

Az iskolák érdekes fejezetet képviselnek Győr 1945 utáni építészetében, többet érdemes kiemelni közülük. Jól nyomon követhető rajtuk az építészeti hozzáállás változása az évtizedek során.

Legelsőként egy „idegen” épületet, Rimanóczy Gyula *Ipari Tanulók Iskoláját* említem 1953-ból (18/A). Az építész művei között is jelentős alkotás és Győr egyik legjellemzőbb épülete. A szocreál klasszicizálás kényszerét az építész a téglaváltozatosságra, a kor északi építészetére jellemző módon való alkalmazásával oldotta fel.

Lakatos Kálmán egy iskolája is a szocreál időszakban, 1950 körül készült el. (18/B)

A hatvanas évek modernjében az iskolaépületek kialakításának meghatározására nagy hangsúly került⁴⁵. Meglehetősen kötött, de nemzetközileg is korszerű elvek alapján kellett az iskolát tervező építésznek eljárni. A világosság, a nagy tantermek, az olyan új terek, mint a „zsibongó”, a tornaterem, vagy az esetleges modern szaktermek nagy előrelépést hoztak. Több típusterv is készült, azonban alkalmazásuk akkor még rugalmasabb volt, mint a lakások esetében, az épületek szerkezeteit előre gyártott elemek felhasználásával kellett kialakítani.

Hegedűs Ernő két iskolájánál, mely révfaluban, illetve a Bem téren épültek fel (18/C és 18/E), kevésbé érzékelhető az előregyártott szerkezetek kötöttsége, inkább szép terei és jó tömegalakítása dominálnak. A Bem téri iskolánál a sablonoktól való eltérést a telek szűk volta is indokolta. Négyszintes homlokzata változatos képet nyújt a zöldfelület felé. Az iskolához elkészült – Győr akkori legnagyobb – tornatermének lefedése ugyan előregyártott tartókkal készült, de egyedi alkalmazásukkal Hegedűs ezekből is izgalmas formákat alakított ki (18/D).

Ahogyan a lakásépítkezéseknél, az iskoláknál is egyre inkább a típustervek és a nagypanelos építési mód került előtérbe. Ennek ellenére a korszak alap és középfokú oktatási célú intézményei közül kiemelhető Pilt Rudolf Révai Gimnáziumi tornaterme és Jurcsik Károly 1985-ös Szent Imre úti iskolaépülete (20/D és 20/H), melyek jelentőségére később visszatérek.

Az oktatási épületeknél meg kell említenünk a mai Széchenyi István Egyetem épületét is, melynek építkezése 1971-ben kezdődött el. (18/G)

Ipari építészet

Győr modern építészetének nagyon fontos fejezete az ipari építészet. A második világháború után a város az ország „harmadik ipari városa”-vá fejlődött. A gyárak a rendszerváltozást követően nehéz helyzetbe kerültek, több bezárt, több áttelepült, vagy kisebb helyre költözött, csak néhányuk működik máig a helyén. Ezzel párhuzamosan az épületek is elkezdtek romlani, több már szanálásra is került, melyek értékfelmérése az utókor számára így már nehéz lesz.

A GYŐRITERV történetében külön fejezetet jelentenek a Rába Magyar Vagon és Gépgyár számára készített tervek. Elsősorban a szerkezeti feladatok megoldása volt jelentős és figyelemreméltó, hiszen a csarnokok ilyen méretére és kialakítására sem tapasztalat sem szabvány nem volt. Az eltűnő és átalakuló épületek kutatása érdemes és fontos lenne a jövőben.

⁴⁵ Egri – Reischl – Zólyomi: *Iskolaépületek* | Műszaki Könyvkiadó | Bp. 1964.

Oktatási épületek

A Ipari Tanulók Iskolája
Rimanóczy Gyula, 1952 k.

B Iskolaépület
Lakatos Kálmán, 1952 k.

C Iskolaépület
Hegedűs Ernő, 1960

D Iskolaépület tornaterme
Hegedűs Ernő, 1960

E Iskolaépület
Hegedűs Ernő, 1960

F Iskolaépület
Harmati János, 1960

G Távközlési és Közlekedési Főiskola
1971

Közlekedés a hatvanas években

A

„MÁVÁUT” buszpályaudvar
1965 k.

B

Egykori benzinkút a Mártírok útján

Lang János munkáiból

C

„Nyolcemeletes” lakóépület
Lang János, 1962 k.

D

Az ETO Stadion makettje
Lang János, 1965 k.

G

Csónakház
Lang János, 1965 k.

H

A hegyeshalmi határátkelő rajza
Lang János, 1965 k.

Sportlétesítmények

Külön tárgyalhatjuk a sportlétesítményeket is. Két épületet már eddig is kiemeltem, Hajós Alfréd uszodaépületét és a közfürdőt. Utóbbi lebontásához valószínűleg az is hozzájárult, hogy a hatvanas években megindult a győri fürdő negyed kiépítése a strand területén, elsősorban a Fátay Tamás tervezte termálfürdő épületére gondolhatunk, melynek élete azonban rövidnek bizonyult, rosszul megválasztott alumíniumszerkezete az, elmondások alapján⁴⁶, nem sokáig bírta a termálvíz páráját, két évtizeden belül le kellett bontani.

A győri vízi élethez a csónakházak is hozzátartoztak. Egyet emelnék ki közülük, Lang János épületét, melyet azóta sajnos erősen átalakítottak. (19/G)

Győr-Kiskúton épültek talán a legjelentősebb sportlétesítmények. Az ETO Stadiont és a hozzá kapcsolódó épületeket szintén Lang János tervezte. (19/D) Sajnos pár éve lebontották, helyére egy vitatható minőségű új stadion és szolgáltató központ épült. A másik, itt található épület a Magvassy Mihály sportcsarnok. Érdekessége a kábeleken függesztett tetőszerkezet.

Közlekedés és infrastruktúra

Győr életében a város széttagoaltsága és a folyók jelenléte miatt mindig fontos szerepet játszottak a hidak. A több műtárgy közül egyet emelnék ki, a nemrég lebontott Vásárhelyi Pál gyalogoshidat. (20/E)

Lakatos Kálmán idegenforgalmi pavilonjának lebontását megelőzően készült el a „MÁVAUT” buszpályudvar, mely ma is Győr buszállomásaként működik (19/A). Az épületet érdekessé teszi tömegalakítása. Az elnyúló épületet lefedő vasbeton födémében két nagyobb nyílás található. Egyik így egy „negatív” tömeget, azaz egy udvart hoz létre, míg a másik esetben egy „pozitív” tömeg emelkedik ki az épületből, a buszváróterem kétszintes csarnoka.

A Mártírok útján lévő benzinkút egykori épülete merész, pengevékony hajlított vasbeton födémével érdekes építészeti színfoltja lehetett a városnak. (19/B)

Győr-Sopron Megyei Tanács Tervező Vállalat érzékeny modernje

Schéry Gábor (szerk.): *A Magyar Tervezőirodák Története*
Jurcsik Károly építész életműkiállítása (HAP Galéria)

A Győri Állami Tervező Vállalat mellett működött a városban működött a *Győr-Sopron Megyei Tanács Tervező Vállalat* is. Ez az iroda elsősorban a megyei tanácstól leosztott feladatokat kapott. Tevékenysége és talán mondhatni az építészethez való hozzáállása is más képet mutat, mint az állami tervezőé. A régió műemlék-helyreállítási feladatai tették ki munkái nagy részét, és talán ebből is fakad az újonnan épült terveik esetében is tapasztalható érzékenyebb és művészebb hozzáállás.

Időrendben haladva az első épület egyúttal rögtön a legfontosabb is. Ivánka András ugyan csak két évig, 1961 és 1963 között volt az iroda munkatársa⁴⁷, de ez alatt tervezte meg talán saját pályafutásának is legösszefogottabb művét, az 1969-re felépült kórházi klubházat (20/A-C). A magyar modern építészet emblemikus alkotása szerencsére máig szinte érintetlenül megmaradt. Egyúttal Győr talán legtöbbet publikált modern épülete is.

A ház szerencsére egyfajta iránymutatónak is bizonyult, az iroda további tervei is magukon viselnek egyfajta érzékenységet, valamint kizárólagos műszaki, szerkezeti és kivitelezési szempontokon való felülemelkedést.

Pilt Rudolf életművének feldolgozása szintén a győri építészet nagy adóssága. Kiemelendő az MHSZ⁴⁸ Székháza 1966-ból, az Állami Gazdasági Irodaház 1965-ből, és leginkább a Révai Miklós Gimnázium új tornaterme 1970-ből (20/D).

⁴⁶ Czigány Tamás megjegyzése

⁴⁷ Ivánka András életrajza: http://artportal.hu/lexikon/muveszek/ivanka_andras

⁴⁸ Magyar Honvédelmi Sportszövetség

A Kórházi klubépület
Ivánka András, 1968

B Kórházi klubépület
Ivánka András, 1968

C Kórházi klubépület
Ivánka András, 1968

F Páva utcai sorházak
Jurcsik Károly, 1983

G Egészségügyi Szakiskola
Jurcsik Károly, 1985

D A Révai Miklós Gimnázium tornaterme
Pilt Rudolf, 1970 k.

E Vásárhelyi Pál gyalogoshíd
Mányoki János, 1969

H Egészségügyi Szakiskola
Jurcsik Károly, 1985

Az előzőekben bemutatott lebontott „Kis-Böske” gyalogoshíd tervezője, Mányoki János is az iroda munkatársa, hosszú ideig igazgatója volt.

A Vállalat legtöbb munkája azonban nem az egyedi épületekhez, hanem műemlék-rekonstrukciókhoz kötődik. Ugyan a dolgozat keretei közül ez kimaradt, de mindképp megemlítendőek hetvenes években elkezdődő kastélyfelújítások (Nagycenk, Fertőd, Zsira stb.) és a régió belvárosainak rekonstrukciói, melyre a következő részben még röviden kitérek.

A modern után – Jurcsik Károly Győrben

Jurcsik Károly építész életműkiállítása (HAP Galéria)

A hetvenes évek végére leginkább az állami GYŐRITERV esetében érezhető a kifulladás. Az óriási léptékű ipari és lakótelepi építkezések, valamint a túlméretezett belvárosi fejlesztések tömegtermelése egyre érzékletlenebb és vitathatóbb épületeket hozott.

Azonban a modern kiüresedéséből és tartalom nélkülségéből, ha az egész vállalat nem is tudott váltani, de a kezdetben ott dolgozó *Jurcsik Károly* személye mégis képviseli az útkeresés és a megújulás termékeny kísérletezését. Építésze a bevezetőben meghatározott időhatár végét jelenti, sőt azon túl is mutat. Az ő személye úgy képviselheti a kimerült modern építészetből való kiutat, mint ahogyan Lakatos Kálmán képviselte annak győri megjelenését, még ha munkássága nem is annyira a gyakorlati, hanem inkább az elméleti átmenetet jeleníti meg.

Jurcsik átvetető szerepét jól tükrözi győri munkahelyeinek felsorolása is. 1979 és 1985 között a GYŐRITERV, majd 1986 és 1989 között a Tanácsai Tervező Vállalat munkatársa volt, majd saját irodát alapított, és régió építészetének aktív szereplője volt a kilencvenes években is.

Az itt kiemelendő munkái az állami vállalatnál töltött évek alatt készültek, a tanácsai tervezőnél töltött éveiben elsősorban a műemlék-helyreállítások jelentősek. Fontos előzmény, hogy 1964 körül, tehát még a magyar panel kiteljesedése előtti angliai tanulmányútja során megismerkedett az előregyártás nyugati módszereivel. Ez, és építészeti érzékenysége, megmutatkozik azokban a panelos lakótelepekben, melyeket a GYŐRITERV-nél tervezett.

A panelépítészet változatosabbá tételének kísérletét technikailag a győri házgyár nyolcvanas évekbeli korszerűsítése tette lehetővé. Akár előrelátónak is mondhatnánk, hogy a vállalat „a várható magánereős lakásépítésre felkészülve már 1972-ben [...] kidolgozta a panelos szerkezetű családi ház, sorház és társasház terveit.” [Nyilván a szerkezeti tervekre kell gondolnunk.]⁴⁹, ha nem számolnánk a panelos építés már ekkor kétséges jövőjével. Ez, és a további technológiai fejlesztések tették lehetővé, hogy többek között Győr-Ménfőcsanak, valamint a budapesti gazdagréti lakótelep változatosabb beépítésére tervek készüljenek, utóbbi Jurcsik munkája.

Másik kiemelendő munkája a győri Páva utcai lakótelep (20/F), mely a fenti idézetben említett új, sorházas beépítésre is alkalmas panelrendszert alkalmazza. Bár számomra a „magastető panel” önmagában egy ellentmondás, az kétségtelenül igaz, hogy a Páva utcai házak jó arányaikkal, humánus méreteikkel és telepítésükkkel, funkcionálisan is jól működő alaprajzokkal a panelépítészet addigi keretein messze túlmutatnak.

Egy új építészet útkeresésének, azaz a modernből való átmenet győri emblemikus épületeként értékelhető az 1985-ben elkészült Szent Imre úti egészségügyi Iskola és Kollégium (20/G és 20/H).

⁴⁹ Virág Imre: Győr Megyei Állami Építőipari Vállalat, in: Hajós György (szerk.): A Magyar Kivitelező Vállalatok Története, 308. old.

Lezárás

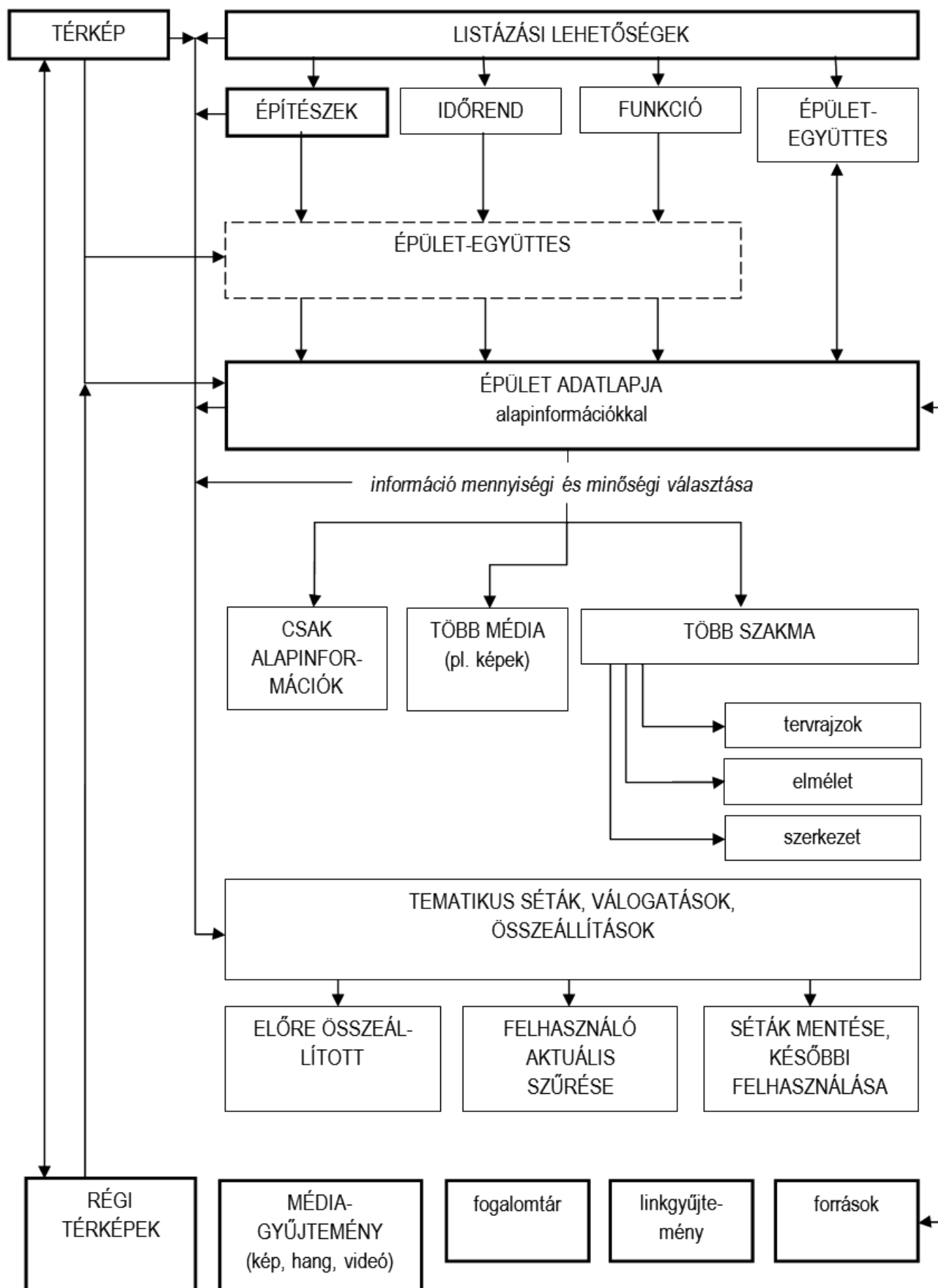
A modern után a nyolcvanas évek nagy váltását a műemlékekhez való gyökeresen új viszony is jelentette. Győr, Pápa és Sopron belvárosának immár európai szellemű és szintű műemléki rekonstrukciója a tanácsai tervező munkájához, azon belül dr. Winkler Gábor és munkatársainak munkájához köthető.

A történeti város élettél való megtöltése is máig zajló folyamat. Győr – itthoni viszonyok között jelenleg szerencsésnek mondható gazdasági helyzetének is köszönhetően – más területein is folynak fejlesztések. A kilencvenes évek bizonytalankodása után úgy tűnik, hogy az utóbbi évtizedben a város építésze megtalált egy egyedi kortárs hangot. Többek között Czigány Tamás, Gunther Zsolt, vagy Bodrossy Attila új épületeit szemlélve véleményem szerint elmondható, hogy Győr építészei sok évtized után ma végre újra megtalálhatják azt a léptéket és érzékenységet, mely Győr méreteihez, adottságaihoz és lehetőségeihez igazodik.

Több olyan jelentős épület is van a tárgyalt modern korszakban, melyről még érdemes lenne szólni. Némelyikükre méretéből fakadó jelentőségére, másokra minőségük miatt érdemes kitérni a bemutatás folyamán. A feldolgozandó és bemutatandó épületek általam összeállított bővebb listája a dolgozat végén található.

Érdemes lenne ezen felül venni azokat az épületeket, melyek a bemutatott korszakban épültek, és annak során el is pusztultak. Azt hiszem, mindegyik jelentős vesztesége a régió modern építészetének, gondoljunk akár a fürdőre, akár az idegenforgalmi pavilonra, vagy a hatvanas évekből a stadionra, vagy a Vásárhelyi Pál hídra. Jóval több pedig jelentős és meggondolatlan átalakításokon ment keresztül. Sok esetben nem az épület funkcionális hibája vagy elöregedése, és nem is biztos, hogy a gondatlanság és a figyelmetlenség számlájára írhatjuk a pusztítást, hanem talán első sorban annak tulajdoníthatjuk, hogy ezen házak értékeit nem ismerjük még kellőképpen, nem vettük számba és így nem is tudjuk őket megvédeni, vagy helyesen újraértelmezni. Talán a leendő bemutatás is hozzá tud járulni ennek a megváltozásához.

A tervezett honlap felépítésének egy lehetséges vázlata:

A tervezett honlap egy lehetséges látványterve:

modern
győr

keresés:

térkép

épületek

építészek

túrák

életképek

dokumentumok,
publikációk

fogalomtár

forrásjegyzék

linkek

a honlapról

Győr építésze

a koramoderntől a nyolcvanas évekig

moderngyor.hu > épületek > Szent István ltp. > Népfürdő

GYŐRI NÉPFÜRDŐ
TERV: Wágner László (VÁTI), 1948-1995 k. lebontva

alapadatok

tervrajzok

képek

tanulmány

korabeli publikációk

életképek

források

tervező: Wágner László (VÁTI)

tervezés: 1948

kivitelezés: 1951

cím: Szent István út és Nádor aluljáró sarka

A világháború utáni, de még a szocreál építészet előtti pár év jellemző modernista épülete. „Népfürdő” funkciója szintén korspecifikus volt, kádakkal berendezett, higiéniai célokat szolgáló fürdőkabinok kaptak benne helyet, valamint egy gőzfürdő szaunával. Az épületet kiegészítette egy gondnoki lakás és egy fodrászüzlet. Az épületet 1960 k. bővítették egy 25 m-es medencével, sportolás céljából, a tervdokumentációban is vállaltan „ideiglenes jelleggel”.

A gazdaságtalan üzemeltethetőség miatt 1974-ben a fürdő bezárt, majd, mintegy két évtizednyi üresen állás után, 1995 körül lebontásra került.

Kisfaludy K. Városi Könyvtár. Helytörténeti gyűjtemény

kapcsolódó épületek:

fürdők

Szt. István ltp.

utolsó frissítés:

2011.09.12.

kulcsszavak:

fürdő

Wágner László

40-es évek

50-es évek

középület

Térkép Műh. Domb Föld

©2011 Google - Térképadatok ©2011 Tele Atlas - Használati feltételek

cc

by

nc

nd

kapcsolat

impresszum

Források

Győr:

- Dr. Winkler Gábor – Kurcsis László: Győr 1939-1999 | Műhely Folyóiratkiadó Kht. | Győr, 1999.
- Dr. Winkler Gábor – Kurcsis László: Győr 1539-1939 | Műhely Folyóiratkiadó Kht. | Győr, 1998.
- Dr. Winkler Gábor: Az elmúlt 100 év építészeti emlékeinek védelmében | gyűjtés és adatok Győr elmúlt 100 évének építéstörténetéből
- A HAP Galéria (<http://www.hap.hu/galeria>):
 - Volt Győrben egy Tervezőiroda... – kiállítás és katalógusfüzet | HAP Galéria | Bp. 2007.
 - Jurcsik Károly építész életműkiállítása – kiállítás és katalógusfüzet | HAP Galéria | Bp. 2006.
- Dr. Winkler Gábor forrásjegyzéke a győri vonatkozású cikkekről Magyar Építőművészet és a Tér és Forma folyóiratokból 1930-1945 között.
- Győr Város Műszaki Levéltára, a Győri Állami és Tanácsi Tervezővállalat terv- és dokumentációs tára
- Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye
- Borbíró – Valló: Győr Városépítésének története | Akadémiai Kiadó | Bp. 1956.
- Győr (képeskönyv) (szerk.: Csányi Ferenc, Finta Lajos, Kovács Ottó) | Győr Város Tanácsa | Győr, 1965.
- Évm. Győri Tervező Vállalat (szerk.: Harmati János) | Győri Tervező Vállalat belső kiadványa | Győr, 1960 k.
- épületeiről. | nem kiadott, belső használatú tanulmánykötet
- Térjel – Kortárs Győr-Moson-Sopron Megyei építészeti | kiállítás, katalógus, honlap (<http://www.terjel.hu>) | Győr, 2001-2008
- <http://www.facebook.com/regigyor> – Közösségi képgyűjtemény
- Orbánné dr. Horváth Márta (szerk.): Gyárváros Győrben | Gyárvárosiak Baráti Köre Egyesület | Győr, 2007.
- Harsányi Attila: Győr- Gyárváros munkástelep 1917-2002 | MALAWI Bt. | Győr, 2002.

Honlap, bemutatás:

- Új város épül: Miskolc 1945-1975. | Miskolci Galéria Városi Művészeti Múzeum | Miskolc 2010.
- Lőrinczi Zsuzsa (szerk.): Építészeti kalauz – Magyarország (vidéki) építésze a 20. században | 6 BT | Budapest, 2003.
- <http://restmoderne.de>
- Krystian Woznicki interjúja Oliver Elserrel a Restmoderne.de projektvezetőjével | on: Telepolis
- <http://www.heise.de/tp/artikel/15/15211/1.html>
- A Wikipédia (<http://www.wikipedia.org>) „Múzeum”, „Világkiállítás”, „Turizmus” szócikkei német és magyar nyelven.

Modern építészeti:

- Ferkai András: Űr vagy megélt tér – építészettörténeti írások | Terc Kft. | Bp. 2003.
- Kenneth Frampton: A modern építészet kritikai története | Terc Kft. | Bp. 2009.
- Modern és szocreál (szerk.: Fehérvári Zoltán, Hajdú Virág, Prakfalvi Endre) | Budapesti Építészeti Múzeum | Bp. 2006.
- A Magyar Tervezőirodák Története (szerk.: Schéry Gábor) | Építésügyi és Tájékoztatási Központ Kft. | Bp. 2001.
- A Magyar Kivitelező Vállalatok Története (szerk.: Hajós György) | Építésügyi és Tájékoztatási Központ Kft. | Bp. 2005.
- Simon Mariann publikációsorozata in: | Architectura Hungariae |
- Szendrői Jenő: Magyar Építészet 1945-70 | Bp. 1972.
- Egri – Reischl – Zólyomi: Iskolaépületek | Műszaki Könyvkiadó | Bp. 1964.
- Pamer Nóra: Magyar építészet a két világháború között. | Műszaki Könyvkiadó | Bp. 1986.
- Kubinszky Mihály (szerk.): Modern építészeti lexikon | Műszaki Tankönyvkiadó | Bp. 1976.
- Schéry Gábor (szerk.): Évek, művek, alkotók | Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft. | Bp. 1995

Képjegyzék

Megjegyzés: több kép származik a RégiGyőr képgyűjteményéből, ahol sajnálatos módon nem jelölik meg a beszkennelt képek forrásait. Ha más kép nem állt rendelkezésemre, innen is vettem át anyagot. Ezeket a képeket az utolsó sorban sorolom fel.

A honlap bemutatásánál megjelenő képek pontos forráshivatkozásai megtalálhatóak a moderngyor.hu-n.

Harmati János (szerk.): Évm. Győri Tervező Vállalat (szkennelt képek):

19/D, 19/H, 19/G

Fátay Tamás (szerk.): Győr város képekönyve | Győr | 1971

15/C, 17/C, 17/D, 17/E

Finta Lajos (szerk.): Képekonyv, Győr, 1965 (szkennelt képek):

12/A, 19/B

Finta Lajos (szerk.): Képekonyv, Győr, 1971 (szkennelt képek):

17/F, 20/E

Finta Lajos (szerk.): Képekonyv, Győr, 1979 (szkennelt képek):

17/F, 18/G

Egri-Reisch-Zólyomi: Iskolaépületek (szkennelt képek):

18/E

Borbíró-Valló: Győr Városépítéstörténete (szkennelt képek):

11/B, 11/D, 11/E, 13/B

Winkler-Kurcsis: Győr 1939-1999 (szkennelt képek):

16/D, 17/B

Magyar Építőművészetből szkennelt kép:

11/A (1953/7-8, 298. old.)

Tér és Forma (szkennelt képek):

9/B (1938, 284. old), 9/E és 10/A (1947, 198. old)

Városépítés (fényképezett képek):

14/A és 14/B (1967/3, 3-17. oldal)

Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, Heyltörténeti Gyűjtemény:

14/C

<http://www.hap.hu/galeria>:

18/C, 20/F

A Wikipédia Jurcsik Károly cikke:

20/G, 20/H

Műholdképek: Bing Térkép (<http://www.bing.com>):

15/A, 16/A

Saját fényképek:

2. tábla, 11/C, 12/B, 12/C, 12/D, 13/D, 15/E, 16/C, 16/E, 18/B, 18/D, 19/C, 20/C

Szilágyi Klára képe:

20/B

(<http://www.facebook.com/regigyor> – Közösségi képgyűjtemény) - pontos forrásmegjelölés nélkül:

8/A, 9/A, 9/B, 9/C, 13/C, 13/E, 13/F, 15/B, 15/D, 16/B,

Függelék

A feldolgozandó épületek listája:

ÉPÜLET	TERVEZŐ VÁLL.	ÉPÍTÉS	ÉVSZÁM	FÜNKCIÓ	megjegyzés
Gyárvárosi templom		Árkay Aladár	1930	templom	
Strandfürdő		Hajós Alfréd	1933	fürdő	
Kultúrház		Lakatos Kálmán	1934	szórakozás	átalakítva
OTI rendelő		Lakatos Kálmán	1938		
IBUSZ PAVILON		Lakatos Kálmán	1939	közlekedés	lebontva
Szt. Imre templom		Körmendy Nándor	1943	templom	
Iparos tanulóotthon (belső)		Lakatos Kálmán	1943	oktatás	
MWG bérháza		Urbancsok Tibor	1943	lakóépület	
Szt. István ltp. Egyedi tervek			1948 k.	lakóépület	
"Hatemeletes" lakóház	GYŐRITERV	Lakatos Kálmán	1950	lakóépület	
Szt. István ltp. „Bivaly”-típus	VÁTI	típus-terv, Schall J. Wagner L.	1950	lakóépület	
Hűtőház		Wannenmacher Fábián	1950	ipari épület	
Állami Áruház		típus-terv	1950	kereskedelem	átalakítva
Szt. István ltp.		Beép.: Lakatos K.	1950 -1965	lakótelep	
Szt. István ltp. lakóépület		Selényi István	1951	lakóépület	
Köz- és gőzfürdő	VÁTI	Wagner László	1951	fürdő	
Lukács iskola		Rimanóczy Gyula	1953	oktatás	
Irodaépület a Szabolcska u.-ban		Lakatos Kálmán	1953 k.	iroda	
Álmos utcai lakóházak		Lakatos Kálmán	1953 k.	lakóépület	
Bercsényi iskola		Lakatos Kálmán	1953 k.	oktatás	
Rendőrség I.			1953 k.	központ	
Honvédkórház, Kórház I.		Kiss László	1953 k.	egészségügy	
Vasútállomás		Éhn József, Dianóczy János, Vas Dénes	1955 -1958	közlekedés	
Rába Hotel bővítés I.			1955 k.	vendéglátás	
Rába filmszínház	GYŐRITERV	Lakatos Kálmán, Harmati János	1958	szórakozás	
Bem téri iskola (Közp. Techn.)		Hegedűs Ernő	1959	oktatás	
Révfalui ált. isk.	GYŐRITERV	Hegedűs Ernő	1959	oktatás	
RÁBA (több épület)	GYŐRITERV		1960 -1985	ipari épület	
Rába Hotel bővítés II.	GYŐRITERV	Jáky György, Csiti Jenő	1960 k.		
Városi Tanács csónakháza	GYŐRITERV	Lang János, Wyberál László	1960 k.	csónakház	átalakítva
Vízügy, kp., súly és kádfürdő	GYŐRITERV		1960 k.	fürdő	
RÁBA MVG konyhája, étterme	Tanácsi Terv	Winkler Gábor	1960 k.	vendéglátás, ipar	lebontva
"Márka" tömb	GYŐRITERV	Lang János	1960 k.	vegyes	
"Nyolcemeletes" lakóház	GYŐRITERV	Fátay Tamás	1960 k.	lakóépület	
"ÉDÁSZ" ház	GYŐRITERV	Lang János	1960 k.	lakóépület	

„Kristály” étterem és ABC	GYŐRITERV	Lőrincz József	1960 k.	vendéglátás	
„Mazsola” cukrászda	GYŐRITERV	Lőrincz József	1960 k.	vendéglátás	
Kenyérgyár	GYŐRITERV		1960 k.	ipari épület	
Nádorvárosi víztorony			1960 k.	infrastruktúra	
Benzinkút a Mártírok útján			1960 k.	infrastruktúra	lebontva
Kígyó utcai középp. Ltp.	GYŐRITERV	Beép. : Harmati J.	1960 k.	lakótelep	
Álmos utcai ltp.	GYŐRITERV		1950-60 k.	lakótelep	
Bartók Béla út, egyedi épület	GYŐRITERV	Lang János	1960 k.	lakótelep	
Szabolcska utca	GYŐRITERV	típustervek	1960 k.	lakótelep	
Lakóház, Sztár tömb, 7 em. ép.	GYŐRITERV	Fátay Tamás	1961	lakóépület	
Mester utcai iskola	GYŐRITERV	Harmati Ernő	1962	oktatás	
GYÁÉV székház	Tanácsi Terv.	Pilt Rudolf	1963	iroda	
XVIII. J. lakóép. Bartók B. út	GYŐRITERV	Fátay Tamás	1964	lakóépület	
Klubépület	Tanácsi Terv.	Ivánka András	1964	szórakozás	
Lakóház, Sztár tömb, 10 em. ép.	GYŐRITERV	Cserhalmy József	1965	lakóépület	
Szt. István ltp. Tip.		típuserv, Minyary Olga	1965	lakóépület	
KPM Irodaház	Tanácsi Terv.	Csapó György, Krizsnánszky Lajos	1965	iroda	
Állami Gazdaságok Irodaház	Tanácsi Terv.	Pilt Rudolf	1965		
lakóház (?)	GYŐRITERV		1965 k.	lakóépület	
Termálfürdő	GYŐRITERV	Fátay Tamás	1965 k.	fürdő	lebontva
Gárdonyi iskola tornaterme			1965 k.	oktatás	
"Hungária" tömb I. ütem	GYŐRITERV	Cserhalmy József	1965 k.	vegyes	
102 lakásos lakóépület	GYŐRITERV		1965 k.	lakóépület	
Turistaszálló, Honvéd liget	GYŐRITERV	Lőrincz József	1965 k.	vendéglátás	
Jereván étterem/ KIOSZK	GYŐRITERV	Horváth Andor	1965 k.	vendéglátás	
MHSZ Székház	Tanácsi Terv.	Pilt Rudolf	1966	iroda	
Vásárhelyi Pál híd		Mányoki János	1969	közlekedés	lebontva
Révai Gimn. tornaterme	Tanácsi Terv.	Pilt Rudolf	1970	oktatás	
"Hungária" tömb II. ütem	GYŐRITERV		1970 k.		
RÁBA számítógép kp., Ipar utca	GYŐRITERV		1970 k.	ipar	
MÁVAUT buszpályaudvar	GYŐRITERV		1967	közlekedés	
Móra Ferenc ált. isk.			1970 k.	oktatás	
Balázs Béla isk.			1970 k.	oktatás	
Kovács Margit isk.			1970 k.	oktatás	
Krúdy iskola			1970 k.	oktatás	
Nyomda			1970 k.	ipari épület	
Szigeti Vásárcsarnok	GYŐRITERV		1970 k.	kereskedelem	
Szesz-Gyár			1970 k.	ipari épület	
Arrabona áruház			1970 k.	kereskedelem	
"Centrum" tömb	Tanácsi Terv.		1970 k.	vegyes	
Kórház új szárnya			1970 k.	egészségügy	
ÁTI közraktár	GYŐRITERV	Horváth Andor	1970 k.	ipari épület	

Mártírok útja felüljáró			1970 k.	közlekedés
Műszaki Áruház	Tanácsi Terv.	Bödök Miklós, Nagy Szabolcs	1971	kereskedelem
Vízügyi palota/ Megyeháza	GYŐRITERV	Fátay Tamás, Cserhalmy József	1972	iroda
Ifjúsági ház, Sztár tömb	GYŐRITERV		1973	középület
Egyetem	GYŐRITERV		1973	oktatás
Magvassy Sportcsarnok	GYŐRITERV		1974	sport
Rendőrség II.	GYŐRITERV		1975 k.	középület
Nádorvárosi Vásárcsarnok	GYŐRITERV		1975 k.	kereskedelem
14-es főút Mosoni Duna hídja	Hídépítő		1975 k.	közlekedés
ETO Stadion	GYŐRITERV	Lang János	1976	sport
Színház	GYŐRITERV	Vincze Kálmán, Harmati János	1977	kult. intézmény
GYÁÉV uszoda			1980 k.	fürdő
Nádorváros, „városkp.”	GYŐRITERV		1980 k.	középület
Marcalvárosi Víztorony			1980 k.	infrastruktúra
Marcalvárosi nevelési int.	GYŐRITERV	Lang János	1981	oktatás
Rába kereskedelmi kp.	GYŐRITERV	Sedlmayr Zsuzsa (beépítés), Lőrincz József	1981	vendéglátás
Iskolaépület		Jurcsik Károly	1985	oktatás
Panelos lakóépületek		Jurcsik Károly	1982	lakóépület